

in mentem intincta disserueris, adhuc multo amplius dicendo delinques. »

Clearchus dicebat : « Quae nolis audire, ea etiam ne dicito; quae nolis dicere, ea ne audito quidem. » Aurium enim et linguae magnum est periculum.

Apollonius dicebat, « loquacitatem multos habere errores, silentium autem tutum esse. » Idem rogatus : « Qui sunt optimi hominum? Qui, ait, in dicendo sunt brevissimi. »

Demosthenes dicebat, « loquacitatem multo loquenti : « Si tam multa, ait, sapuisses, nunquam tam multa locutus esses. »

Idem rogatus, « cur unam habeamus linguam, duas aures? Quia, inquit, duplo plus audiendum est, quam loquendum. »

Lycón aiebat, « sicut hirundines perpetuo garriti familiaritatis voluptatem perdunt, sic garruli perpetuo obtundentes molestos esse auditoribus; » unde proverbium : « Hirundines (id est garrulos) tecto ne exiþe. »

Archelaus tonsori garrulo roganti : « Quomodo te radam, o rex! Silendo, » inquit.

Alius Iuriconsulto loquaci dixit : « Non oportet multis verbis pauca dicere, sed paucis multa. »

Ausonius : « Sicut, ait, vascula inania maxime tintinnant, ita quibus minimum inest mentis et crisis, hi sunt loquacissimi. »

Æsopus dixit : « Loquacitatis finis est infortunium. »

Græci tradunt cornicem repulsam esse a Pallade, id est garrulitatem a meditatione et sapientia. Ita Pierius, *hieroglyph.* 20.

Apud Romanos Citeria effigies erat quedam arguta et loquax, quae ridiculi gratia in pompa vehabatur. Unde M. Cato in Cæciliam : « Quid ergo, ait, dicere amplius? quem ego denique credo in pompa veclitatum rri in ludis pro Citeria, ac spectatoribus sermocinaturum. »

Scriptis Plutarchus librum De *Garrulitate*, in quo inter alia hæc habet : « Alii sermones continent, garruli autem pleni sunt rimarum et perfluunt; deinde tanquam vasa, mente cassi, sono pleni obambulant. In eo sunt infelices, quod neque audiunt, neque audiuntur. Sermonis finis est, ut fidem faciat audientibus: nemo autem fidem habet loquacibus, etiamsi vera loquantur. Quod in corde sobrii est, id est in lingua ebrii; garrulitas periculosa est, odiosa et ridicula. Dicendi magistros habemus homines, tacendi autem deos, silentium in initiationibus mystericisque, quasi per manus accipientes. Egyptiorum rex cum Pittaco victimam misisset, jussissetque optimam ac pessimam carnem eximere, linguam exemplam remisit, quasi lingua tam malorum quam bonorum maximum sit instrumentum. Qui ingenuam regiamque adepti sunt eruditionem, primum silere, deinde loqui didicerunt. Discipuli Pythagoræ quinquennium tacebant. Locutum esse sæpe me percipit, ait Simonides, tacuisse nunquam. Si-

lentium non solum sitim non conciliat, ut ait Hippocrates, verum neque tristitiam nec dolorem. » Seminiverbii ergo sunt seminifia.

19. MULIER QUÆ, REDEUNTE MENSE, PATITUR FLUXUM SANGUINIS (menstrui), SEPTEM DIEBUS SEPARABITUR, — non extra castra; nam ejus rei nulla fit hic mentio, uti fit de polluto in somnis: hic enim jubetur egredi castra, *Deuter.* xxiii, 40; sed separabitur a communicatione hominum, idque per septem dies, non quod omnibus illis diebus sanguis fluat, sed quod non possit fluere ultra.

Nota : Menstrua sunt mulierum profluvium, et purgatio frigidi et indigesti humoris, quem natura quasi noxium expellit. Dicta sunt menstrua, quod quolibet mense mulieribus quæ ejus ætatis sunt ut possint concipere, soleant accidere; unde etiam menses appellantur. Menstruorum virus describit Plinius, lib. vii, cap. xv : « Nihil, ait, reperitur mulierum profluvio magis monstrificum; aescunt ejus superventus musta, sterilescent tactæ fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, fructus arborum quibus insedere decidunt, speculorum fulgor ipso aspectu habetur, asies ferri perstringitur eborisque nitor, alvei apum emoriuntur, æs etiam atque ferum rubigo profinis corripit, odorque dirus aera, et in rabiem aguntur eo gustato canes, atque insanabili veneno morsus infigitur. » Merito ergo hic menstrua, et menstrua immunda censentur. Vide hic quid sit mulier etiam speciosissima, scilicet vas sordium, esca vermium. « Mulier speciosa, inquit Diogenes, est templum edificatum super cloacam. »

Ita casta illa matrona monachi cujusdam tentationem libidinis sapienter elisit, dicens : « Nunc ego sum in menstruis, et nemo mihi appropinquare potest, neque odorari præ factore. » Testis est Joannes Moschus in *Prælo Spirituali*, cap. cxv. Mulier ergo pulchra est sepulchrum dealbatum, splendidum exterius, sed interius sanie et sordibus plenum; hæc enim tegit et continet pellis ejus rosea et rubicunda.

20. OMNIS QUI TETIGERIT EAM, IMMUNDUS ERIT, — si sit grandior et compos rationis; nam infans tangens matrem puerperam, sugensque ejus ubera, non contaminabatur ejus contactu: hic enim excusata necessitas, et natura pietas, atque infantilis.

21. OMNE VAS, — omne instrumentum: sic S. Paulus dicitur vas electionis, id est instrumentum electum; sic sacramenta dicuntur vasa, id est instrumenta, gratiæ.

24. SI COERIT CUM EA VIR TEMPORE SANGUINIS MENSTRUALIS, IMMUNDUS ERIT SEPTEM DIEBUS, — si videlicet res latent: tunc enim oculo expliri poterit; sin autem res prodatur, ipseque accusetur et convincatur, tunc una cum femina occidentius est, uti præcipitur cap. xx, 18.

25. MULIER QUÆ PATITUR MULTIS DIEBUS FLUXUM SANGUINIS, — puta hæmorrhoides, qualis fuit

Hæmorrhœisa illa sanata a Christo, *Marc.* cap. v, vers. 28, hæc immunda est et naturaliter et legaliter.

27. QUICUMQUE TETIGERIT EA, — « ea, » scilicet sratum et vas. Ita Romana, Hebræa, Chaldaea; male ergo Martiniana legitur *eam*.

30. QUI (sacerdos) USU (torturam vel pullum columbæ) FACIET (immolabit) PRO PECCATO. — Non quod fluxus ille menstruorum vere peccatum sit, sed quod sit legalis immunditia et legale peccatum: tale peccatum erat et lepra et fluxus seminis. Vide *Can.* 31.

ROGABITUR PRO EA CORAM DOMINO, ET PRO FLUXU IMMUNDITIAE EJUS, — ut scilicet liberetur ab immunditia legali quam ex hoc fluxu contraxit. Unde hebraice est, *expiabit eam a fluxu*; passim enim hoc capite et præced. purgatio hæc a peccato, de tali immunditia legali accipienda est. Quare non recte Abulensis hæc hoc ver-u, et similia vers. 13, sic exponit, *q. d.* Orabit pro fluxu sanguinis et seminis, ut scilicet illa sistatur et non redeat.

Tropologie. Tropologie, fluxus tam menstruorum quam sanguinis significat partim idololatriam, tum quia in ea, anima relicto Deo per innumera eorum portenta dilabitur; tum quia idolis sanguine etiam humano litabatur: ita Isychius; partim eos qui per terrena et carnalia desideria quibus æstant, diffunt in variis concupiscentiis: hic fluxus, nervos nos facit, et ne diabolo precipitanti re-

sistere possimus, invalidos reddat: hinc de vali anima dicit Jeremias, cap. ii, 24: « Omnes qui querunt eam, non deficient, in menstruis ejus invenient eam. » Ita Radulphus.

Abulensis in cap. xxi *Levit.*, Quest. II, alter hæc adaptat : « Leprosi, ait, fluentes semine, et menstruate significant excommunicatos excommunicatione majori; qui vero eos tangunt, et menstruate significant excommunicatos excommunicatione minori; qui vero eos tangunt, et menstruate significant excommunicatos excommunicatione minori cum eis conversando contrahunt. » Unde et lepro, id est excommunicationis, judicium tantum ad sacerdotes pertinet.

31. DOCEBITIS ERGO FILIOS ISRAEL, UT CAVEANT IMMUNDITIAM, ET NON MORIANTUR IN SORDIBUS SUIS, CUM POLLEERINT TABERNACULUM MEUM, — *q. d.* Caveant immundi ingredi tabernaculum meum; alioqui ego eos morte puniam propter sordes suas, quod scilicet, laborante sordido fluxu seminis vel sanguinis, auseri fuerit ingredi meum tabernaculum, illudque hoc ingressu suo magis immunditia inficere et polluere.

Septuaginta vertunt, *ἐπιπέτετε ταύτην τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς*, id est, religiose caventes faciatis filios Israel ab immunditias suis; *ἐπιπέτετε* enim et *religiosum*, et *cautum caventemque* significat (1).

(1) D. Hieronymus verbum *docetis* ut *caveant*, confudisse videtur *דוברים* cum *דוררים*. Sed recte Onkelos, *separabilis*, sive *facietis ut separant se*, id est, curabit, vos sacerdotes, ut hoc faciant.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præscribitur ritus servandus in festo כִּפּוּרִים Kippurim, id est Expiationis. Expiationis hujus ritus et ordo (qui hoc capite satis est intricatus) erat hic : Primo, decima die mensis septimi, Pontifex veniebat ad sanctuarium ad dicens suum vitulum pro peccato, et arietem in holocaustum. Secundo, lotis manibus et pedibus induebat vestes minorum sacerdotum, ac presentabat vitulum et arietem Domino ad ostium tabernaculi. Tertio, aliqui e senioribus populi, nomine lotius populi offerabant duos hircos pro peccato, et unum arietem in holocaustum. Quarto, Pontifex mittebat sortem super hircos uter offerretur, et uter esset emissarius. Quinto, sorte facta jugulabat Pontifex vitulum suum pro peccato oblatum et hircum populi in quem ceciderat sors, ut esset victima pro peccato. Sexto, hujus vituli et hirci sanguinem commixtum accipiebat, et ingrediens cum thuribulo thurificando Sanctum sanctorum, aspergebat sanguinem septies contra propitiatorium, orabatque pro peccatis tam suis, quam populi; interim carnes, et pelles ac fimos tam vituli, quam hirci ab alio quopiam elata extra castra ibidem comburebantur. Septimo, ea Sancto sanctorum regrediebatur in Sanctum, illudque expiabat tingendo eodem sanguine cornua altaris thymiamatis, et orando pro se et populo. Octavo, ex Sancto rediens ad atrium, sive ad ostium tabernaculi, caprum emissarium offerbat Domino, conflendo et capiti capri imprecondo omnia peccata Israelitarum; mox caprum per certum hominem in desertum emittebat. Nono, deponebat vestes, lavabat corpus, induebat vestes pontificales, itaque immolabat arietem suum, et arietem populi in holocaustum Domino: sicque complebat caeremonias festi Expiationis.

1. Locutusque est Dominus ad Moysen post mortem duorum filiorum Aaron, quando effereutes ignem alienum interfecti sunt; 2. et præcepit ei, dicens : Loquere ad Aaron

fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod est intra velum coram propitiatorio quo legitur arca, ut non moriatur (quia in nube apparebo super oraculum) 3. nisi hæc ante fecerit. Vitulum pro peccato offeret et arietem in holocaustum. 4. Tonicæ lineæ vestietur, feminalibus lineis verenda celabit: acingetur zona lineæ, cidarium lineam imponet capiti: hæc enim vestimenta sunt sancta; quibus cunctis, cum lotus fuerit, induetur. 5. Suscipietque ab universa multitudine filiorum Israel duos hircos pro peccato, et unum arietem in holocaustum. 6. Cumque obtulerit vitulum, et oraverit pro se et pro domo sua, 7. duos hircos stare faciet coram Domino in ostio tabernaculi testimonii; 8. mittensque super utrumque sortem, unam Domino, et alteram capro emissario, 9. cuius exierit sors Domino, offeret illum pro peccato; 10. cuius autem in caprum emissarium, statuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces super eo, et emittat eum in solitudinem. 11. His rite celebratis, offeret vitulum, et rogans pro se et pro domo sua, immolabit eum; 12. assumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleverit, et hauriens manu compositum thymiama in incensum, ultra velum intrabit in Sancta; 13. ut positis super ignem aromatibus, nebula eorum et vapor operiat oraculum, quod est supra testimonium, et non moriatur. 14. Tolle quoque de sanguine vituli, et asperget digito septies contra propitiatorium ad Orientem. 15. Cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem ejus intra velum, sicut præceptum est de sanguine vituli, ut aspergat e regione oraculi, 16. et expiet Sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, et a prævaricationibus eorum, cunctisque peccatis. Juxta hunc ritum faciet tabernaculo testimonii, quod fixum est inter eos in medio sordium habitationis eorum. 17. Nullas hominum sit in tabernaculo, quando pontifex Sanctuarium ingreditur, ut roget pro se, et pro domo sua, et pro universo cætu Israel, donec egrediatur. 18. Cum autem exierit ad altare quod coram Domino est, oret pro se, et sumptum sanguinem vituli atque hirci fundat super cornua ejus per gyrum; 19. aspergensque digito septies, expiet, et sanctificet illud ab immunditiis filiorum Israel. 20. Postquam emundaverit Sanctuarium, et tabernaculum, et altare, tunc offerat hircum viventem; 21. et posita utraque manu super caput ejus, confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, et universa delicta atque peccata eorum: quæ impreans capiti ejus, emittet illum per hominem paratum, in desertum. 22. Cumque portaverit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, et dimissus fuerit in deserto, 23. revertetur Aaron in tabernaculum testimonii, et depositis vestibus, quibus prius indutus erat cum intraret Sanctuarium, relictisque ibi, 24. lavabit carnem suam in loco sancto, indueturque vestibus suis. Et postquam egressus obtulerit holocaustum suum ac plebis, rogabit tam pro se quam pro populo; 25. et adipem, qui oblatas est pro peccatis, adolebit super altare. 26. Ille vero, qui dimiserit caprum emissarium, lavabit vestimenta sua et corpus aqua, et sic ingreditur in castra. 27. Vitulum autem et hircum, qui pro peccato fuerant immolati, et quorum sanguis illatus est in Sanctuarium ut expiatio completeretur, asportabunt foras castra, et comburent igni tam pelles quam carnes eorum ac firmum; 28. et quicumque combusserit ea, lavabit vestimenta sua et carnem aqua, et sic ingreditur in castra. 29. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum: Mense septimo, decima die mensis affligetis animas vestras, nullumque opus facietis, sive indigena, sive advena qui peregrinatur inter vos. 30. In hac die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris: coram Domino mundabimini; 31. sabbatum enim requietionis est, et affligetis animas vestras religione perpetua. 32. Expiabit autem sacerdos, qui unctus fuerit, et cuius manus initiatæ sunt ut sacerdotio fungatur pro patre suo: indueturque stela lineæ et vestibus sanctis, 33. et expiabit Sanctuarium et tabernaculum testimonii atque altare, sacerdotes quoque et universum populum. 34. Eritque vobis hoc legitimum sempiternum, ut oretis

pro filiis Israel, et pro cunctis peccatis eorum semel in anno. Fecit igitur sicut præceperat Dominus Moysi.

4. LOCUTUS EST DOMINUS AD MOYSEN, POST MORTEM DUORUM FILIORUM AARON, — *q. d.* Mox a morte et strage sacerdotum novellorum, hæc de festo Expiationis sanxit Deus, ut hoc exemplo et viadicta cautiores deinceps redderet sacerdotes in exequendo officio suo, et lege quam hic statuit.

Quando et cor
institutum est
systum I II, *Quest.* CII, art. 4, ad 10, et Ribera, lib. V *De Expiationibus?*

Quæres, quando et cur institutum sit hoc festum Expiationis? Hebræi, quos sequitur Lyranus et S. Thomas, putant enim ipsi Mosem ter fuisse in monte pro 40 dies, ita ut universis ibi cum Deo fuerit 120 dies, hæseritque in monte usque ad decimum diem mensis septimi; nam Moses ascendit in montem septima die mensis tertii, ut dixi *Exod.* xxiv, 12, et *Exod.* xxxii, 19: inde numerata 120 dies, pervenies ad decimum diem mensis septimi.

Verum hæc sententia falso nititur fundamento: nam primo, Mosem non ter, sed bis tantum fuisse in monte per 40 dies, scilicet semel ante primas tabulas, et secundo ante secundas, ostendi *Exod.* xxxiv, 28. Idem magis patet *Deuter.* ix, 23. Secundo, quia diu post descensum Moysi de monte, ac promulgatam peccati veniam (quæ contigerunt anno primo egressus ex Ægypto, die 28 mensis quinti, uti ostendi *Exod.* xxxiv, 28), occisi sunt filii Aaron, videlicet fabricato jam tabernaculo, sub initium anni secundi; institutio autem hujus festi contigit post occisionem horum filiorum, uti hic dicitur.

Hæc cum erectum sit tabernaculum, et Aaron filiique ejus consecrati sint sacerdotes die primo mensis primi, anni secundi egressus Hebræorum ex Ægypto, ut patet *Exod.* xl, 12 et 13, inde die octavo occisi sunt filii Aaron, offerentes ignem alienum, ut patet *Levit.* x, 1, collato cum cap. ix, vers. 1; Deus autem hoc festum instituerit mox post eadem horum filiorum, uti hic dicitur: hinc sequitur Deum circiter die nono mensis primi instituisse hoc festum Expiationis, jussissetque illud celebrari die decimo mensis septimi.

Respondeo ergo primo: Occasio hujus festi instituenti fuit peccatum irreverentie, in tabernaculo admissum a filiis Aaron, offerentibus ignem alienum, ut hic insinuat. Ad illud enim præcavendum, et ad reverentiam tabernaculi et sacerdotum sanctam et inculcandam, jubet hic Deus, ut non nisi semel in anno Pontifex Sancta sanctorum ingreditur, ad tabernaculum expiandum, idque non nisi cum summa reverentia et præmissis multis ritibus et sacrificiis.

Respondeo secundo: Causa festi fuit, ut eo fieret generalis expiatio omnium peccatorum, toto anno tam a sacerdotibus quam a populo admissorum; sicuti apud Christianos in festo Paschæ fit communis expiatio, per confessionem omnibus indictam: cuius rei hoc festum Expiationis aptissimum fuit symbolum et figura, de quo plura vers. 29.

Nota: Judæi hoc festum non celebrant toto tempore 40 annorum, quo peregrinati sunt in deserto; nam post dedicationem tabernaculi, nulla amplius ab eis in deserto oblata fuerunt sacrificia, quæ tamen hoc festo hic jubentur offerri.

2. NE OMNI TEMPORE INGREDIATUR SANCTUARIIUM QUOD EST INTRA VELUM, — puta intra sanctoem tabernaculi partem, quæ ab interiori dirimitur velo, diciturque Sanctum sanctorum. Ex vers. 2, 19 et 33, et clarius ex epist. ad Hebr. ix, 7, colligitur semel tantum in anno, scilicet decima die mensis septimi in festo Expiationis, licuisse Pontifici ingredi Sancta sanctorum, idque non nisi cum incenso et prævis sacrificiis quæ hic prescribuntur; ut hæc ratione loci, Deique ibi habitantis, reverentia et religio tam Pontifici quam populo inculcetur.

Opinantur aliqui id quod sanctum hic, ut nemo nisi summus Pontifex intret in Sanctum sanctorum, idque semel in anno in festo Expiationis, limitandum esse ad solemnem ingressum, quo solemniter res divina facienda erant in Sancto sanctorum; nam transacto illo tempore licuisse eis qui sanctitate erant insignes, ingredi Sanctum sanctorum. Sic enim S. Jacobum illud ingressum esse testatur Epiphanius, hæres. 78, et Hegesippus, lib. V, et ex eo Eusebius, lib. II *Histor.* cap. xxxii. Ita censet noster Christophorus a Castro in *Hist. Deipara*, cap. iii, pag. 123, additque B. Virginem presentatam in templo habitasse, vel certe orasse in Sancto sanctorum. Hoc enim discrete asserit Evodius successor S. Petri in cathedra Antiochiæ, apud Nicephorum, lib. II, cap. xxxii, et Germanus Constantinopolitanus Patriarcha, *orat. De Oblatione Mariæ*. Accedunt Andreas Cretensis, *De Dormitione Deipara*, et Gregorius Archiepiscopus Nicomedie, *orat. De Oblatione Mariæ*, et Gregorius B. Virginem in adytis sui penetralibus templi habitasse. Verum hæc limitatio videtur esse nimia legis laxatio; lex enim discrete dicit sanctique, ne summus Pontifex (multo minus quilibet alius sacerdos vel Judæus) unquam ingreditur Sanctum sanctorum, nisi cum sacra peracturus est in eo, ad illud expiandum in die expiationis. Unde Abulensis hoc loco expresse docet nulli omnino nisi Pontifici licuisse ingredi Sanctum sanctorum,

excepto unico Mose, qui erat supra pontificem, utpote legislator et dux populi. Hic enim jussu Dei in dubiis ad consulendum Dei oraculum ingrediebatur Sanctum sanctorum, ubique Deum sibi ad singula ex propitiatorio respondentem audiebat, ut patet *Numer. viii, 79. Secundo*, quia virgines Deo devotae, inter quas habitavit B. Virgo Deipara, debebant in atrio ad ostium tabernaculi, ut patet *Exod. xxxviii, 8, et I Reg. ii, 22*. Quis ergo dicat illas omnes habitasse vel orasse in Sancto sanctorum? Idem videtur dicendum de B. Virgine, praesertim cum illo tempore arcana et incognita esset ejus sanctitas et dignitas, quod scilicet futurum esset mater Dei; atque ipsa ex humilitate suam sanctitatem celans ceteris virginibus sese aequabat, imo submittit, juxta illud: « Respexit humilitatem ancilla tua. » De S. Jacobo ingrediente Sanctum sanctorum quid sentiendum sit, dixi in proemio ejus epistolae. Patres qui dicunt B. Virginem habitasse in adytis vel in Sancto sanctorum, omnes excepto uno Germano, qui nimis clare loquitur de Sancto sanctorum strictim accepto, per adyta et Sanctum sanctorum videntur accipere sanctuarium sive templum; hoc enim vocatur Sanctum sanctorum, id est Hebraei phrasi sanctissimum, comparatione facta cum domibus laicis profanis. Igitur B. Virgo habitavit in Sancto sanctorum, id est in templo, quod erat sanctissimum, puta in atrio: hoc enim erat templum laicorum; in coeque erat penetrabile, id est habitaculum intimius et semotius, in quo habitabant virgines Deo et templo addictae. Aut certe vocatur Sanctum sanctorum, quia illi forissecus obversum erat aut cohaerebat, sicut etiam habitacula annexa templo, templi nomina censentur. Orantes enim in templo, praesertim virgines sacrae, spectabant Deum in Sancto sanctorum residentem.

Allegorice, significabatur Christus hic suo sanguine ingressurus in Sanctum sanctorum, et caelum reseraturus. Ita Apostolus, *Hebr. ix, 12*. Semel in anno illuc ingressus est Christus; nam annus in hoc legali sacrificio omnium temporum exprimit cursum et circuitum. Ita Radulphus.

Tropologicae, in persona summi Pontificis, omnis, cum capite suo Christo, electorum Ecclesia designatur; ingredimur enim et nos qui vivimus Sanctum sanctorum, puta caelum, non adhuc repisa, sed per spem, meritum, desiderium et contemplationem: nubes humanitatem Christi, vel divinae visionis profunditatem significat. Ita Radulphus.

QUA IN NUBE APPAREBO SUPER ORACULUM, — super propitiatorium. Nota: in Sancto sanctorum tam tabernaculi quam templi, nulla erat fenestra, nulla lucerna aut lux, idque ad reverentiam tantorum arcanorum quae erant in Sancto sanctorum, quae proinde Deus a nemine, ne a pontifice quidem, conspici volebat. Hinc quia pontifice illud ingrediente, et valvas vel cortinas aperiente, ali-

quod lumen ex lucernis quae ardebant in Sancto, vel ex radiis solaribus per has valvas diffundebatur in Sancta sanctorum, hac de causa jussit Deus ad illud offuscandum, pontificem adolere thymiama, et suffitu nubem fumosam toti loco induci, ne quid videre posset, ut aspectum Sanctorum quem pontificis revelaret ingressus, nubes velaret incensi, inquit Origenes; et maxime ne pontifex videret corpus angeli, secum loquentis vice Dei ex propitiatorio sive oraculo. Licet enim non sit certum, tamen satis probabile est angelum ita loquentem, corpus humanum aeque ac vocem assumpsisse; idque probatur primo, quia hoc significant haec verba: « In nube apparebo super oraculum, » *q. d.* Ex nube crassa formabo mihi corpus, illudque assumam et colloco inter Cherubim super arcam, ut ex propitiatorio respondeam et fundam oracula: haec de carne scissim corpus illud incensi fumo quasi *.....* contegi volo, ut per illud quasi per velum appaream et loquar. *Secundo*, quia hoc naturalius est, ut scilicet vox humana a corpore humano, quam a puro aere procedat. *Tertio*, quia Ezechiel, cap. i, v. 28, Deum specie humana insidentem currui Cherubim; simile autem, imo idem vel in Cherubim arce Mosiae, uti ibi *lib. lxi. Quarto*, quia ideo volebat Deus pontificem ingredi Sancta sanctorum cum incenso, ut ejus fumo hoc suum quodingeret, ne a pontifice conspici posset: ad vocem enim Dei loquentis tangendam, non erat opus fumo; vox enim non videtur, sed auditur, et vocem hanc spem audiri volebat Deus. *Quinto*, quia ob hanc causam dicitur *Daniel. iii, 33*, Deus sedere super Cherubim in propitiatorio; indeque loqui (loqui enim est oris et corporis humani; nemo enim sedens loquitur nisi homo), *Exod. xxv, 22; Numer. vii, 89*, quia scilicet corpus hoc a Deo, id est ab angelo Dei personam sustinente, assumptum, sedebat in propitiatorio, ita ut arca esset scabellum pedum ejus. *Psal. xxvii, 5*. Haec est sententia Abulensis, *Quest. xxii in Exod., Vilapando, lib. IV De Templo, cap. xxxiv, et aliorum.*

Contrarium tamen sentit Cajetanus, scilicet Deum hic non assumpsisse corpus, sed apparuisse tantum per nubem et fumum incensi: « Conspecti, inquit, Deum in nube super propitiarium, est eum in nube thymiamae super propitiatorium representari, »

3. NISI HAC ANTE FECERIT, VITULUM PRO PECCATO OFFERET, ET ARIETEM IN HOLOCAUSTUM. — « Ante, etc. offeret, » partim immolandum, ut vitulum pro peccato; hujus enim sanguinem inferre debet in Sanctum sanctorum; partim presentando Deo, ut arietem; hic enim aries non ante, sed post pontificis in Sanctum sanctorum ingressum, et fursum egressum, immolabatur in holocaustum.

VITULUM PRO PECCATO OFFERET. — Hunc vitulum offerebat pontifex pro suis et suae familiae peccatis, toto anno scienter vel ignoranter admissis,

ut patet vers. 6; nam pro peccatis populi non vitulum, sed hircum offerebat, ut patet vers. 7 et 15.

Allegorice, Christus obtulit vitulum, id est seipsum pro peccatis suis, id est nostris, quae ipse in se luenda transiit: oravit pro se et domo sua, id est pro Apostolis et omnibus credentibus, *Joan. xvii, vers. 9*. Obtulit et hircum, id est penitentiam populi sui. Ita Radulphus.

4. TUNICA LINEA VESTIETUR, FEMINALIBUS LINEIS, etc. — puta femoralibus, legentibus utrumque femem, sive femur.

Nota: Pontifex hoc festo Expiationis non utebatur vestibus pretiosis sibi propriis, et pontificalibus, uti tiara, tunica hyacinthina, ephod, rationalis et balteo; sed tantum communibus minorum sacerdotum; quia supplicabat pro venia peccatorum tam suorum, quam populi, eraturque hoc festum non letitiae, sed mereris, penitentiae et afflictionis: unde peracta expiatione oblaturus holocausta, tunc demum assumebat vestes pontificales. Simile jam videmus in die Parasceves, cujus hoc festum erat typus; Ecclesia enim donadatur; sacerdos, imo et Episcopus, solum officiorum albis induitur, cum peragit officium passionis: quo peracto ad perficiendum Missae sacrificium proprias et pretiosiores, puta sacerdotales vel pontificales, induit.

5. SUSCIPITQUE AB UNIVERSA MULTITUDINE FILIORUM ISRAEL DUOS HIRCOS PRO PECCATO. — Haec est hostia pro peccatis totius populi, toto anno scienter vel ignoranter admissis.

Dices: *Hebr. ix, 7*, dicitur pontifex haec obtulisse tantum pro sua et populi ignorantia; ergo non pro peccatis scienter admissis.

Respondeo: ignorantia ibi, uti et alibi saepe significat omne peccatum; nam, ut ait Sapiens, *Proverb. xiv, 22*, et Aristoteles, *lib. Ethic. 4*: « Omnis peccatus est ignorans, quia imprudens. »

6. PRO DOMO SUA, — pro tota familia sacerdotum omnium et Levitarum; nam hi non continentur nomine populi, sed ad pontificis domum pertinent.

8 et 9. MITTENSQUE SUPER UTRUMQUE (super ambos hircos copulatum) SORTEM, UNAM DOMINO, ET ALTERAM CAPRO EMISSARIO: CUIUS EXIERIT SORS DOMINO, OFFERET ILLUM PRO PECCATO. — Super populi hircos talis jubetur hic jaci sors, ut pontifex duas, v. g. chartulas accipiat, uni inscribat nomen Dei, alteri nomen capri emissarii, mox utramque misceat, vel abscondat in urna aut sinu, et inde educat unam, eamque imponat uni hircu, alteram vero alteri; cui imposita fuerit chartula Dei, hic immoletur Deo pro peccato populi; alter vero, cui oblit chartula capri emissarii, dimittatur liber (1).

Hinc Judaei fabulantur Deum hoc die expiationis

(1) Hebr. est, unam Domino et alteram Azazel: de hujus vocis significatione vide infra not. ad vers. 10.

nis sedere, ut distribuat sortes cuique hominum, utque quaecumque uniuicuique eventura sunt toto anno, disponat et constituat. Unde aliqui ex eis fundunt sanguinem avis, vel bestiae super capita eorum quos diligunt, ut eis propitient Deum, ut scilicet Deus, si eo die iudicet et decernat eorum sanguinem esse effundendum, pro eo suscipiat sanguinem hujus bestiae. Refert et refutat hoc Abulensis. Sapi enim superditionem gentilium; nam Gentiles dies habebant fastos et nefastos, fastos et infastos: hos cavebant, illos ambiebant. Ita Lucullus cum Tigrae dimicaturus pridie nonas octobris, quae dies nefasta erat, quod illo die Cimbrici copias Capionis deleverant, dicente tum quodam istam diem abominari Romanos et formidare: « Pugnemus ergo, ait, hodie strenue, ut hanc diem quoque ex nefasta et tristi fastam beatamque Romanis reddamus. » Ita factum est; nam quinque tantum Romanorum amissis, ultra centum hostium millia intererunt: testis est Plutarchus in *Lucullo*.

Allegorice, hircus pro peccato significat Christum patientem et morientem in cruce; hircus emissarius significat Christi divinitatem, quae in passione pati non potuit, et libera manavit: ita Theodororus, Isychius, et Cyrillus *lib. IX Contra Julianum*, ante medium; aut, ut Procopius, emissarius significat Christi animam et spiritum, qui a morte liber evasit, et tertio die in corpore glorioso resurrexit. *Secundo*, hircus pro peccato significat Christum immolatum; emissarius significat genus humanum, quod per Christi mortem a morte liberatum et manumissum est: ita Cyrillus ibidem, Origenes et Beda hinc, atque S. Hieronymus (vel quisquis est auctor: videtur enim ipse graece et hebraice fuisse imperitus, ac consequenter non esse Hieronymus) in cap. *xv. Marci*, per hircum pro peccato intelligunt Christum morti adjudicatum; per emissarium Barabbam (unde et Rupertus per duos hos hircos accipit Christum, et Antichristum per Barabbam praesignatum), qui dimissus est liber quasi in eremum, peccata secum ferens populi clamantis et dicentis: « Crucifige, crucifige. »

Tropologicae, hircus pro peccato sunt electi et salvandi; hircus emissarius sicut reprobi et damnandi; sors est divina reprobatio et praedestinitio, qua Deus electos certissimis itineribus ad vitam aeternam perducit, de qua dicitur *Psal. xxx*: « In te speravi, Domine, dixi: Deus meus es tu in manibus tuis sortes meae, » *q. d.* Cujus sortis ego sum nescio scio, tuae tamen potestatis hoc esse scio, ut tibi sors mea exeat, et in electorum tuorum partem me transferat. Hircus enim Dei, non in met hircus, sed Deo occiditur; ita penitentes vitia sua trucidant, et vitam commutant, adeoque omnes Sancti et electi propter Deum mortificantur tota die, imo et occiduntur, uti Martyres, ut puri et gloriosi resurgant: alter vero

emissarius manet hircus, et ut hircus dimittitur in solitudinem, id est in terram tenebrosam, ubi nullus est ordo, sed summa desolatio, puta in infernum, ut ibi lanietur a feris, id est demoniibus. Ita Radulphus et Beda.

Male ergo Gentiles hanc sortem dixerunt esse fatum, quod omnibus rebus et actionibus hominum necessitatem imponeret. « Fatum, inquit Chrysippus apud Gellium, lib. VI, cap. II, est sempiterna quedam et indeclinabilis rerum series, et catena volvens semetipsa sese, et implicans per aeternos consequentia ordines, ex quibus aptata connexaque est. » Et Seneca in *Œdip.*:

Fatis agitur, cedité fatís.
Non sollicita possunt curæ
Mutare rati stantia fati;
Quidquid patimur, mortale genus,
Quidquid facimus, venit ex alio.

Et Solon dicebat, « fatum mortalibus adducere mala simul et bona. » Verum S. Scriptura contrarium docet, scilicet bona quidem ex gratia Dei oriri, sed cooperante libero arbitrio: mala vero, uti sunt peccata, obduratio, etc., ac consequenter ipsa reprobatio et damnatio, oriri ex mala hominis voluntate, quam Deus permittit et ordinat ad justam penam.

10. CUIUS AUTEM IN CAPRUM EMISSARIUM, STATUET RUM VIVUM CORAM DOMINO, UT FUNDAT PRECES SUPER EO, ET EMITTAT EUM IN SOLITUDINEM. — Aller est hic hircus sive caper, scilicet emissarius, sive emissus in solitudinem, ut eo quasi secum deferat peccata populi, quod sacerdos illi imprecatus est, et quasi capiti ejus imposuit.

Nota: Pro *emissarius*, hebraice est *יָצוּר אַזְזֵל* *Azazel*, quod primo, recentiores Rabbinii, eos secuti Vatablus et Oleaster, putant esse nomen montis, in quo hic hircus ducbatur, et ex quo precipitabatur. Addunt Judei filium vel funiculum rubrum ad cornu hirci alligatum, fuisse verum in album, si Deus peccata populi condonaret; sin autem, mansisset rubrum. Unde vir duccans hircum in solitudinem, eum hanc coloris mutationem in filo videbat, mox inflabat cornu: inde alii ordine suo dispositi Jerusalem usque, similiter buccina insonabant, ut omnis populus terre sciret sibi esse dimissa peccata. Fabellam hanc refert Oleaster.

Secundo, R. Abraham putat *Azazel* significare demonem, quia fortis est. Unde quod nos habemus in *caprum emissarium*, hebraice est *יָצוּר לַאזְזֵל* *laazazel*, quod R. Abraham vertit, *pro forti, q. d.* Statuet pontifex hunc secundum hircum, sistetque domino, ut ipse populum liberet a forti, id est a diabolo: sic et Valentiniiani apud Ireneum, lib. I, cap. XI, ponunt *Azazel* esse nomen demonis. Idem sensit Julianus Apostata, quem refert Cyrillus, lib. IX *Contra euntem*. Hinc et Cornelius Agrippa insignis magus, lib. II *De Occulta philosophia*, asserit *Azazel* esse nomen unius de-

monis ex iis qui elementis præsumt, quique suas operas magis et sagis impendunt: eundem quod mercedi regem esse. Amaymonque vocari ex Hebreorum Cabala tradit, ut potius nugatur. Sic et Renschlinus, lib. III *De Arte Cabalist.*, tradit *Azazel* in exercitu Satanae lassissime imperare.

Credibile est ex hisce Judæorum et hereticorum figmentis, demonem aliquem postmodum hoc nomen *Azazel* assumpsisse, ut magos et sagas in hoc eorum errore confirmaret: unde et eisdem in hirci specie apparet, et in eadem ab iis adoratur; fierique potest ut hic hircus pariter ab eis vocetur *Azazel*. Nam ab olim demones hirci speciem induisse, eo quod animal hoc lascivum sit superbumque, patet ex eo quod ipsi in Scriptura vocantur *שְׂרִירִים* *sevirim*, id est pilosi et hirsuti instar hirci, uti inter alios annotavit noster Delrio, *De Magia* lib. II, Quest. XXVII, sect. 3.

Ita legitur in *Vitis Patrum*, lib. VI, tom. II, numer. 42, Julianum Apostatam Imperatorem suum habuisse demonem *Azazel*, sive emissarium, quem ipse ex Perside misit in Occidentem, ut ei inde responsum aliquod afferret; cumque pervenisset demon ad locum in quo habitabat Publius monachus, stetit ibidem per dies decem immobilis, quia monachus ille continuo orabat, itaque impediēbat ejus transitum. Regressus ergo demum, et rogatus a Juliano: Quare tardasti? Respondit: Publius monachus transitum meum impedit, itaque re infecta redeo. Julianum indignans minatus est Publico; verum intra paucos dies Dei nutu interemptus est.

Tertio, alii *Azazel* vertunt *depulsorium*, scilicet vindictæ divinæ, hoc est expiatorium; talis enim erat hic hircus.

Verum dico caprum *Azazel*, hebraice idem esse quod caprum *abeuntem*, vel *emissarium*: ita enim vertit Noster, et Septuaginta qui eum vocant *ἀπορευόμενον* *apareuon*. Unde et Symmachus et Aquila vertunt, *caprum qui emittitur in solitudinem*, teste Theodoret. Componitur enim *azazel* ex *az*, id est *caper*, et *zæl*, id est *ablat*, *ablat* est; dicitur *caper es*, eo quod obfirmat frontem cornibus gerat, a radice *azaz*, id est *firmavit*, *robora*vit; porro *lamed* præfigitur *azazel*, ut significet discretionem et terminum sortis, idemque est quod prepositio *pro*; sors enim unius hirci erat *ladana*, id est pro Domino, ut scilicet illi immolaretur; alterius vero erat *laazazel*, id est pro capro emissario, ut scilicet emitteretur quasi piaculum populi in desertum.

De hoc ergo capro dicitur: « Statuet (pontifex) eum coram Domino, et fundat super eo preces, » ut scilicet confiteatur peccata sua et populi, Deumque roget ut illa transferat in hircum. Unde hebraice est *ad expiandum in eo*, hoc est per eum. Hæc per prolepsin dicuntur: nam emissio hirci hujus fiebat peracta expiatione Sancti Sanctorum, postquam pontifex inde redisset, ut patet vers. 20 et 21.

Deum
missus
Julianus
Imperator.

Hic ergo hircus emissarius erat quasi anathema, catharma et piaculum populi, cui populus per pontificem omnia sua peccata imponebat, ut ille iis onustus, ea secum extra castra efferret in desertum: perinde ac Romani et Græci tempore communis pestis aut luis homines piaculis seligebant, eosque necando diis devovebant ad cladem averteendam: quale piaculum fuit Curtius, qui in hiatum urbis sese precipitem dedit. Qua de re plura dixi I *Cor.* IV, 13.

Hinc etiam apud Gentiles erant dii ἀνομιώματα, ἀσέβεια, ἀσεβεία, ἄστυ, φήσις, id est, emissarii, depulsores malorum, averteentes, solventes, fugantes mala: hinc et *depulsoria sacra dicta* sunt, quod diis depellentibus et mala averteantibus fiebant, de quibus Giralduus, *Syntag.* I (1).

(1) De sensu vocabuli *Azazel* quatuor sunt sententia. Prima est Cornelli nostri, quam vide supra. Secunda, multorum Judæorum, quam recentius Drach in Dissertatione *De Azazele* suam fecit, et in notis ad Gesenii Lexicon (edit. Migne) ita exponit: « Omnibus serio pensatis, statuiimus nomen loci esse ad quem mittebatur hircus peccatis onustus totius domus Israel, quem sors designabat, ut scriptum est: *Et dabit* (scilicet *faciet*) *terram super ambos hircos sortes, sortes unam Jehonæ, et sortes unam Azazel*. Levit. XVI, 8. *Et portabit hircus* (Azazel) *super se omnes iniquitates eorum in terram abscissam* (scilicet a terra habitata), *sen præruptam* (scilicet in locum præruptis scopulis ductum), *et dimittet hircum in deserto*, vers. 22. Notat Jarchius post veteris synagoga doctores, *Azazel* montem esse (hæud procul a Synagoga monte, addit Aben-Esra) asperum, fragosum, angustum et excelsum, et iâcrico in textu modo laudato dictum esse *terram divulsam* vocem compositam ex *tzit*, fortis, durus, asper fuit, et *zæl* Deus, quod nomen quæ superlativis inseritur, ita ut *Azazel* sit *azaz* et, *mons asper Dei*, hoc est mons asperimus. Nullam autem, quam obtineant (v. g. Spencerus), deprehendimus tautologiam: *ad montem Azazelem, qui in deserto*. » Huic sententiæ merito opponitur, quod ex contextu *Azazel* tanquam *persona* appareat, personæ Jovæ opposita. Hinc, quem distantia et opposito maxime inter Deum et Demoneum intercedat, multi censent *tertio*, voce *Azazel* Demoneum notari: ita Spencerus, Rosenmullerus a h. l. Hengstenberg (*Moses und Egypten*, p. 166), etc. Audi Rosenmullerum: « In antiquissimo in Leviticum commentario, qui *Chaschani* inscribitur, *Azazel* idem esse dicitur, qui et *Samael* nuncupatur, quod nomen *angelus mortis* seu *diabolus* designatur: vid. Ruxtorffii *Lexic. Chald. Talmud.* p. 1495. In fragmento quodam libri, qui Henochi nomine circumfertur, et ante Christi tempora editus traditione per antiqua creditur, servato a G. Synkelio in *Chronograph.*, unde excerptum legitur in L. A. Fabricii *Cod. Pseudepigraph.* F. T. P. I, p. 179 sequ., *Azazel*, sen, uti paulo post scribitur, *Azæl*, inter angelorum lapsorum principes numeratur. In libro Henochi Æthiopicè translato cap. X versione Anglica (cap. vii codicis Paris.) memoratur *Azæl* angelus lapsus, vincetus et in desertum ablegatus. Quocum convenit, quod in Commentario cabalístico in cap. II *Gen.*, quem s. libri *Sobor* excerptis fuit. Cappellus in *Opus Ponticum*, p. 309, 313, inter angelos e celo dejectos comprehendit *Azæl*, Mercorem in *Comment.* in *Genes* p. 88, refert, Cabalicos tradere, demones et malignos spiritus in sepulchris maxime, ubi sunt cadavera, versari, et ejusmodi demoneum *Azazelem* appellare. Christianus autem antiquus illo nomine Diabolum intellexisse, haud

11. OFFERRET VITULUM. — Non erat hæc vitula rufa de qua Num. XIX; illa enim extra castra, pro peccato populi, hic vero in tabernaculo, pro peccatis sacerdotum immolabatur.

obscurè dicitur ex Origenis *Contra Celsum* lib. VI. Nam ut probat, Dialolum ipso Moysi non innotuisse, inter alia inquit: *Ille in Levitico, ἀνομιώματος, dicitur, quem Scriptura Hebraica Azazel nominat, non alius erit, nisi Diabolus*. Et in antiquo poeta Christiani in Marium, Valentini discipulum, versibus, quos attulit Epiphanius in *Heres.* 24, ille mendacia sua miracula peregrisse dicitur ope Satanae et Azazelis. Ex veteribus Pentateuchi interpretibus Orklosolomus, Joathanem et Samaritanum Azazel Diaboli nomen proprium habuisse, inde fiti credibile, quod illud retinuerunt. Nam si appellatum illud scivissent, vix est verisimile, eos illud *ἀνομιώματος* reliquisse. » Huic sententiæ objicit Drach locum *Levit.* XVI, 7: « *Tæquæquam ultra immolant hostias suas demoniibus*: » ergo, alii, contra Mosiacæ legis mentem, imi prohibitionem expressam esset, si sacrificium (ambo enim hirci *sacrificium* nominatur *expiatorium Lev.* XVI, 5) offerretur demoni muneris titulo *עֲזָזִיל*. Reponit Hengstenberg loc. cit., *Jehove* quidem offerri hircum, sed demoni *symbolice demandari* omnes iniquitates, quibus alter operatus erat, quasi ad ipsorum auctorem rotatas. Addit Allio: Diabolum hic agere non *nuncia alterius sacrificiis placandum*, sed Dei divingue vindictæ ministrum (conf. *Job* I, 6-12; II, 6; *Cor.* V, 3); idemque hircus Azazel destinatus dimittelatur *extus* (vers. 21), ne Jovæ placaminis loco oblati videretur. *Quartam* sententiam attulit Munk in *Palesstine*, p. 490. *Loca deserta*, ait, et ab hominum commercio remota demoniibus genisque maleficis gratiosa, et ferorum habitacula maxime familiaria precis illis gentibus habebantur (conf. *Pent.* XXXI, 17); quorum generum potentissimus appellatur *Azazel*, id est *potens Dei* hinc proverbialis locutio ad *Azazel* mittere, pro *morti aut extio occidere*. Moses atem locutionem hanc hoc loco proverbialiam, non etymologicam ad originali sensu usurpavit. Ita et Winer, *Biblicales Realwörterbuch*, ad v. *Versöhnungstag*, tom. II, p. 659 seq., cui vocis *Azazel* sensus plena exterioratio præcipit.

Quod autem vocis *Azazel* etymon attulit, et Bochartum sequutus Winer censet *Azazel* nomen esse plurale, sen collectivum, ejus formæ quam Arabes *fractam* vocant, *أَزْزَل* *remouit, recessit, deductum*, ut proprius sensus sit *secessiones, separationes, inio exilium et extio*. Objicit Rosenmullerus, nullum in V. T. vestigium apparere, quod colligi recte possit Hebraice *serium* *זָזַל* in usu fuisse. b) Vide supra etymon a Drach allatum. c) Spencerus satis probabiliter *Azazel* esse *זָזַל* *זָזַל*, fortis abiens, censet. « Sic enim, inquit, Diabolus non injuria vocatur si ad Deum, angelos bonos, homines, aut ipsos Diaboli mores respectus habetur. Respecta Dei, a quo defectio nem fecit, unde *H-heiris זָזַל אֲפֹסָתָא*, qui a Deo deficit, per eminentiam quamdam appellatur. Deinde, cum angeli boni fortis stantes essent, et in statu integro permanerent, demones fortis abientes erant, quippe dereliquerunt suum domicilium (Eplst. S. Jude, vers. 6). Non minus hominum respectu nomen *Azazel* quadrare censetur, quod nempe demones locos et ades frequentes plerumque fugant, et ad locos desertos, remotosque abeunt. Postremo nomen suorum respectu Diaboli fortis abiens appellari meruit. Nam in Scriptura describitur tanquam spiritus de loco in locum semper abiens, nec usquam moram faciens, præsertim si repulsam patitur. » d) Munk, loco supra cit., *Azazel* ducit ab *זָזַל* fortis, potens fuit, et *זָזַל* Deus, id est *fortis, vel potens Dei*. Recta *זָזַל* *עֲזָזִיל* *עֲזָזִיל* *עֲזָזִיל*, sed N, utpote quærens sicut in *זָזַל* *עֲזָזִיל* *עֲזָזִיל*, sublatione *זָזַל*, vers. 8.

12. ASSUMPTOQUE THURIBULO, ET HAURIENS (1) MANU COMPOSITUM THYMIAMA. — « compositum » ex stacte, onycha, galbano et thure, uti prescriptum est *Exodi xxx, 34 et 35*.

13. INTRABIT IN SANCTA (in Sanctum sanctorum, quod pluraliter vocatur Sancta, ad emphasin: erat enim sanctissimum), UT POSITIS SUPER IGNEM AROMATIBUS, NEBULA FORUM ET VAPOR OPERIAT ORACULUM, QUOD EST SUPRA TESTIMONIUM (id est, supra arcam, in qua est testimonium, id est, lex sive tabula legis, ut dixi *Exodi xxy, 21*), ET NON MORIATUR. — Quia si non adoleverit thymama, quod fumo suo operiat oraculum sive propitiatorium, et corpus illud a me assumptum in eo residens, morietur, eo quod illud videre presumpsit.

Thuribula sunt corda Christi et Sanctorum; ignis est Spiritus Sanctus; thymama sunt virtutes; sufflatus sunt orationes Sanctorum. *Apoc. viii, 4*. Quod ergo Aaron inbetur thuribulum de igne altaris implere, presignificat potestatem Christi, qui mentem humanam, quam pro nobis assumpsit, auro justitiae radiantem, spiritualis amoris facibus inflammavit; pari modo qui Christi sunt, et ipsi thuribulis suis ignem imponunt, et incensum adolent: quia ex amore divino virtutes concipientes, ad caelestium promissorum beatitudinis desideria sua extendunt, sed adhuc cum corpore et enigmate. Unde nebula hic ex his ascendere dicitur, quam aliquando secutura est flamma, cum videbunt ea facie ad faciem: atque si vitam inveniant, et mortem evadunt, inquit Radulphus.

Pulchre S. Ambrosius explicans illum vers. *Psc. cxviii, Ignitum eloquium tuum nimis, et sercus tuus dilexit illud*: « Quem, ait, Dominus ignem novo sparsit testamento, qui secretos mentium divine ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei et devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet. Hoc igne calefactus dicit Jeremias: Et erat ignis flammigerans in oculibus meis: Hoc sermonum igne caelestium vaporati Cleophas et illi alius, qui simul cum Domino ab Jerusalem usque ad castellum confecerant iter, dicebant: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret nobis Scripturas? »

Et rursum: « Fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio. Durus zelus, quem vita hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut inferi, per quem peccato morimur, ut vivamus Deo. »

Et S. Chrysostomus, homil. 32 in *Acta*: « Qui igne Christi, ait, captus fuerit, talis fuit, qualis esset homo solus super terram habitans. Adeo nihil curae est ei gloria et ignominia. Tentationes autem sic contemnit, et flagella et carceres, quasi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum inter duo r positum, est *aleph prolongationis*, Arabibus frequentissimum, Hebraeis haud insolens.

(1) Hebr. est, et *plestudo pugni utriusque sui*, id est, quantum utraque manus capere poterit.

si adamantinum possideret corpus. Quae autem suavia sunt in hac vita, ita ridet, et non sentit sicut nos ipsi corpora mortua. Et sicut muscae in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt, ita et affectiones ad illos accedere non audent. »

14. TOLLET QUOQUE DE SANGUINE VITULI, ET ASPERGET DIGITO SEPTIES CONTRA PROPITIATORIUM, — versus propitiatorium (non enim sanguis hic tangebat vel attingebat ipsum propitiatorium, ut recte advertit Abulensis). Causa erat, non quod propitiatorium peccasset, sed quod ipsum peccatus populi, in cuius medio erat, toto anno commissis quasi pollutum et contaminatum videretur; ut ergo hæc pollutio tolleretur, sacerdos et populus qui causam pollutionis dederat, dabant sanguinem hirci et vituli pro sanguine suo, cuius uti et mortis, rei erant. Expiatio autem hæc fiebat, non in altari holocaustorum, quia illud satis quotidianis sacrificiis expiabat; sed in altari thymiamatis, et in Sancto sanctorum: quæ duo quasi sanctissima, maxime Deum, qui offensus et placandus erat, representabant.

AD ORIENTEM, — id est, versus anteriorem partem propitiatorii primo sibi ingredienti occurrentem; nam illa respectu posterioris erat ad Orientem, sicut Sanctum sanctorum per consequens erat ad Occidentem. Unde absolute loquendo, sacerdos expiabat eo situ quo Iudei orabant, scilicet conversus ad Occidentem, puta conversus ad Sanctum sanctorum, quod erat ad Occidentem; dicitur tamen hic expiare « ad » vel potius « contra Orientem, » non mundi, sed propitiatorii, id est, contra vel versus anteriorem partem propitiatorii: hæc enim spectabat Orientem, illicque obversa erat, ita Cajetanus, Abulensis, Valabius.

Allegorice, aspergitur sanguis hic septies contra propitiatorium, ut significetur quod sanguine et morte Christi, intercedente divina propitiatione, septiformis Christi gratia confertur fidelibus, quæ cælum introant: sic aspergitur versus Orientem, id est Christum, qui lucem justitiæ contulit nobis, ut jam mutati audiamus illud Apostoli, *Ephes. v*: « Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » Ita Radulphus.

15. CUMQUE MACTAYERIT HIRCUM PRO PECCATO POPULI, INFERT SANGUINEM EJUS INTRA VELUM, — puta intra Sanctum sanctorum; « inferet, » nimirum simul cum sanguine vituli, de quo vers. 11 et 14: aliqui enim bis eodem die debuisse pontifex ingredi Sancta sanctorum, cum tantum semel id ei liceret, ut patet *Hebr. ix, 7*.

Allegorice, Christus per sanguinem vituli, id est sui ipsius, et per sanguinem hirci, id est, per mortificationem et penitentiam populi, expiat sanctuarium, non quasi illud in se immundum sit, sed ut significetur future vite sanctificationis præsentis contritione acquirenda, inquit Radulphus.

17. NULLUS HOMINUM SIT IN TABERNAculo, QUOD

PONTIFEX SANCTUARIUM INGREDDITUR. — « In tabernaculo, » id est, in proprio tabernaculi parte, quæ dicitur Sanctum: nam in Sanctum sanctorum, nulli nunquam, nisi pontifici intrare fas erat. Prescribitur hic ergo, ne ullus aliorum sacerdotum sit in Sancto, eo tempore quo pontifex ingreditur Sanctum sanctorum, idque ad reverentiam majestatis Dei, et ne Deum ex Sancto sanctorum loquentem pontifici, alii sacerdotes in Sancto audire possent.

Allegorice, omnes discipuli Christi in ejus passione (per quam ingressus est in Sanctum sanctorum, puta in cælum) ab eo recesserunt et fugerunt; rursum vix ullus aliorum tunc salutis sue curam gessit. Ita Isechius et Radulphus.

Nota: Tabernaculum significat totum sanctuarium, constans Sancto et Sancto sanctorum; synecdochice tamen nunc unam, nunc alteram partem significat; subinde enim singule partes vocantur tabernaculum; hinc tabernaculum quadrupliciter sumitur: primo, pro atrio tabernaculi, ipsoque tabernaculo; secundo, pro toto tabernaculo, excluso atrio; tertio, pro Sancto, uti hic sumitur; quarto, pro Sancto sanctorum, uti accipitur vers. 16 præced. Ita Abulensis.

18. CUM AUTEM EXIIT AD ALTARE (thymiamatis) QUOD CORAM DOMINO (propitiatorio, in quo residet Dominus) EST, ORAT PRO SE, — et pro toto populo, ut præcessit: erat enim hæc una communis omnium expiatio. Ita Abulensis (1).

20. POSTQUAM EMUNDAYERIT SANCTUARIUM (Sanctum sanctorum) ET TABERNAculUM, — id est Sanctum, quod expiatur per hoc, quod expiatur altare thymiamatis quod in eo situm est, per ritum qui jam prescriptus est vers. præcedenti.

Tropologicè, Sanctum sanctorum significabat cælum; Sanctum, viros perfectos hujus vite: unde altare thymiamatis, quod erat in Sancto, significabat Sanctos deditis contemplationi et rebus celestibus; atrium significabat communem laicorum vitam, ut dixi *Exodi xxvi*, sub initium. Atrium ergo quotidie expiatur, quia in altare holocaustorum, quod erat in atrio, quotidie sacrificabatur: imperfecti enim ob frequentes lapsus, frequentè et quasi continui indigent penitentia. Sanctum vero semel in anno expiatur, quia viri perfecti, licet inculpate videantur vivere, tamen ex hac vita egredi non debent sine penitentia, uti docuit et exemplo suo ostendit S. Augustinus, teste Possidonio in ejus Vita, et S. Fulgentius, cuius in morbo hæc erat vox: « Domine, da mihi hic modo patientiam, et postea indulgentiam. » Sanctum sanctorum denique expiatur, quia cælum penitentia aperitur. Ita fere Radulphus.

Hoc est quod dicebat Abbas Menas apud Joannem Moschum in *Prato Spirit.*, cap. clx: « Omnis ætas penitentiam agere debet, juvenes simul ac

(1) Sed minus recte.

senes, ut æterna vita frui cum gloria et laude mereantur: juvenes quidem, quia in flore ætatis, cum fervet concupiscentia, cervicem suam sub jugum pudicitie miserunt; senes vero, quia in illam sibi ex multis temporibus malorum anticipationem transferre ad meliora poterunt. »

20 et 21. TUNC OFFERAT HIRCUM VIVENTEM, ET POSITA UTRAQUE MANU SUPER CAPUT EJUS, CONFITEATUR OMNES INIQUITATES FILIORUM ISRAEL, ET UNIVERSA DELICTA ATQUE PECCATA EORUM: QUE IMPRECANS CAPITI EJUS, EMITTET ILLUM PER HORNEN PARATUM, IN DESERTUM. — Hic est caper emissarius, cui sacerdos imprecabatur peccata populi non ut culpa (hoc enim fieri nequit), sed ut pena a populo in hircum transiret; pena, inquam, qua Deus hic temporaliter eum in communi affligere solebat pro peccatis: nam aliqui pœne integre cuilibet peccatori sigillatim luende, vel hic, vel in Purgatorio, aut inferno remanebant et restabant, nihilque hæc cæremonia ex illis demebat. Ita Abulensis. Judei tradunt, aut potius fabulantur, pontificem hoc die alias quoque preces audidisse, petiisseque *prima*, bona et felicia tempora; *secundo*, ne a tribu Juda seipsum auferretur; *tertio*, ne quis egeret in populo; *quarto*, ne Deus stultas hominum particularium preces exaudiret, quæ homo communi sunt noxiæ, ut qui proficiscentur serenam auram optant et petunt, cum forte terra et bono communi magis pluvia conveniat. Refert hic Oleaster.

21. PER HORNEN PARATUM. — Hebraice est, *dimittet eum per manum viri* *קני יתי*, id est temporis, puta hoc tempore ad id paratum. Ita Septuaginta, Chaldaeus et Noster. Aliter vertit Oleaster, *Per virum temporis, ait, id est per virum senem, aut multo tempore in solitudine versatum.*

IN DESERTUM, — ubi hic caper emissarius devoretur a feris, itaque quasi piscinam, huc penas peccatis populi debitas, et in ipsum translatas. Sic et Gentiles Patri, deo pastorum qui in desertis agunt, sacrificabant hircum, qui ad specum agebatur, in quo Pan ipse diversari putabatur, uti docet Lucianus.

Tropologicè, confiteatur sacerdos peccata populi super caput hirci emissarii, quia confiteri debent electi, quod et ipsi natura fuerint filii iræ, et digni similia pati, ni grata subvenisset: et sic in æternum cantent misericordias Domini, dicantque: « Misericordiae Domini, quia non sumus consumpti; » et: « Nisi Dominus exerceritum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset. » Rursum imprecabatur pontifex peccata populi capiti hirci, quia orat Christus, ut ira divine indignationis, cui etiam electi fuerunt obnoxii, illis per gratiam absolutis, in caput reproborum tantum retorqueatur, non ut illi aliquid ultra meritum sustineant, sed ut communen reatum soli portent. Homo dicens hunc hircum in eremum pariter est Christus, qui in die judicii reprobis dicit: « Ite, maledicti, in ignem eter-

Caper emissarius quædam piscinam erat in deserto ut devoraretur a feris.

Tropologicè.

num. » Ita Radulphus. Misera et horrida erit horum sors; sicut enim cadaverum omnium caro, cibis est vermium, ita animalium damnatarum vita, erit mortis esca, idque in aeternum. Rursum, sicut bos herbam in pratis depascitur, non a radice, ubi illius est vita, eam convellendo, sed carpitim tendendo et incidendo: ita anima in penis illis infuitis posita, absque suae substantiae consumptione, a perpetuo quasi vulture morsu dilaniatur, sed non absumitur.

22, 23 et 24. CUMQUE PORTAVERIT HIRCUS OMNES INQUITATES FORUM IN TERRAM SOLITARIAM, REVERTETUR AARON IN TABERNAACULUM (qui emittens hircum erat extra illud: erat enim ad ostium tabernaculi), ET DEPOSITIS VESTIBUS LAVABIT CARNEM SUAM (totum corpus, ut haec lotio symbolum sit munditiae, per expiationem jam peractam adeptae) IN LOCO SACRO (in atrio tabernaculi, puta in labro emeo juxta ostium tabernaculi, unde egredi debebat ex Sancto; nam in Sancto se hoc festo exuebat et induebat pontifex), INDUETURQUE VESTIBUS suis — pontificalibus; nam deinceps haec solemnitas erat laeta, jamque cum expiatione transierant signa luctus. Unde immolanda erant festiva holocausta, et pontifex hic ministrare, eaque imolare debebat; non poterat autem pontifex ministrare, nisi in pontificalibus; induere ergo debebat primo vestes communes sacerdotum, quas exueat ut se lavaret, et insuper eis superinduere vestes suas, puta pontifici proprias.

Topologie, Christus, postquam emisit damnatos in solitudines aeternae gehennae, revertetur in tabernaculum, id est caelum; reponet vestes, qui non apparebit in corruptione carnis, sed eam lavabit, id est mundam ab omni vulnere et contagione passionis exhibebit; indueturque vestibus suis, id est stola immortalitatis sibi debita se indutum ostendet electis; offeret holocaustum, id est totam redemptionis suae laudem et gloriam Deo tribuet, omnesque electos Deo offeret, cum in caelis nil remanebit mortale in carne, nec culpabile in spiritu eorum, sed omnes divinis laudibus occupabuntur; orabit pro se et suis, id est meritum orationis suae, quantum vel sibi vel amicis profuerit, manifestabit; adipem hostiae pro peccato adolebit, quia tunc voluntaria mors, in qua animam suam pro electis amicis suis posuit, ipsimet videnti tantum fructum, et tantum populum, tantamque gloriam electorum, gaudium ineffabile pariet. Ita Radulphus.

26. ILLE VERO QUI DIMISERIT (mendose Biblia Plantiniana habent *demiserit*) CAPRUM ENISSARIUM, LAVABIT VESTIMENTA SUA ET CORPUS AQUA, ET SIC INGREDIETUR IN CASTRA. — « Lavabit, » scilicet ad abluendum immunditiam legalem, quam contraxit ex contractu hirci tot peccatis onusti, secundum pontificis imprecationem et plebis estimationem.

27 et 28. VITULUM AUTEM ET HIRCUM, QUI PRO PECCATO FUERANT IMMOLATI, ET QUORUM SANGUIS ILLATUS EST IN SANCTUARIUM, ASPORTABUNT FORAS CASTRA, ET

COMBURENT IGNI, TAM PELLIS QUAM CARNES EORUM AC FIMUS (ob causam dictam cap. iv, vers. 12); ET QUICUMQUE COMBUSSERIT EA, LAVABIT VESTIMENTA SUA ET CARNEM AQUA. — « Quicumque, » scilicet ex populo; nam sacerdotis tantum erat vitulum et hircum immolare, sanguinem effundere et aspergere: haec enim erant functiones sacerdotales; quibus peractis aliquis ex populo carnes, pellem et fimum vituli et hirci efferebat extra castra, ibique ea cremabat usque ad pulverem.

Allegorice, fimus et pellis vituli est crucis Christi ignominia; extra castra haec comburantur, quia extra urbem passus est Christus, et extra Iudaeam in Gentes fructum et gloriam suae crucis extendit: unde et hircus pro peccato ibidem comburitur, ut significetur Christus extra Synagagam in Gentibus, Gentiumque penitentia et conversione glorificatus; quicumque ergo combusserit, id est combustum et totum in cruce crederit, lavet se, id est sanctificet seipsum, ut castrorum supernorum mereatur ingressum, inquit Radulphus.

29. ERITQUE VOBIS HOC LEGITIMUM SEMPERNUM, — q. d. Haec lex erit vobis perpetua et semper observanda.

29 et 30. MENSE SEPTIMO, DECIMA DIE MENSIS, AFFLIGETIS ANIMAS VESTRAS. IN HAC DIE EXPIATIO ERIT VESTRI. — Hinc et ex vers. 32, patet hoc festum Expiationis, ejusque ceremonias peractas fuisse decima die mensis septimi; quando scilicet Iudei frugibus jam collectis, otium habebant Deo vacandi, se expiandi, Deoque gratias agendi. Unde totus fere mensis septimus erat festus et sacer, ut patet *Levit. XXII*.

Hinc allegorice, mensis septimus est tempus gratiae, in quo septem spiritus Dei missi sunt in omnem terram, *Apocal. v*; in quo Christus sanctuarium aeternum ingressus est, trahens post se omnia saecula, inquit Radulphus.

Nota: Festum Expiationis incipiebat a vespera diei nonae, et durabat usque ad vesperam diei decimae mensis septimi, ut patet *Levit. XXIII, 32*. Iudei enim sua festa celebrabant a vespera in vesperam; expiatio autem haec fiebat per pontificem, qui non tantum populum, sed et seipsum aliosque sacerdotes, quin et templum adeoque Sanctum sanctorum expiabat, ut patet vers. 33.

29. AFFLIGETIS (Hebraeum *צממו* *caumu* verbi quoque potest *humiliabitis*) ANIMAS VESTRAS, — tum jejunando, tum aliis modis carnem macerando.

Tradit Josephus, lib. III, cap. x, hoc die expiationis Iudeos jejunare solitos usque ad vesperam. *Secundo*, Abulensis in *Levit. XXIII*, Quaest. XXII, ex eo quod hic dicitur: « Affligetis animas vestras, » colligit Iudeis hoc die omnem delectationem fuisse velitam; unde *tertio*, tradunt Iudei, et adhuc servare dicuntur, eodem die abstinentiam fuisse a potu, ab uxoriis, a balneis, calcibus praeterea abficiendis esse; quin imo hoc die singuli speciatim confitentur peccata sua, et pro eis sibi plaga et verbera indignant, ut ego es Ite

ipsis audivi. Erat enim hic dies penitentiae ad expiationem promerendam, uti apud nos est Quadragesima et Parasceve.

Hinc, ut summatur omnes sensus mysticos hujus loci complectar, allegorice hoc festum Expiationis significabat expiationem sacrificii crucis Christi. Topologie, significabat emundationem animarum, tum quotidianam et particularem, tum annuam omnibus communem in Paschate. Audi Origenem hic, *homil. 33*: « O mira festivitas, dies festus vocatur afflictio animae. Vide ergo si vis diem festum agere: si vis ut letetur Deus super te, afflige animam tuam et humiliam eam; non ei permittas explorare desideria sua, nec concedas ei lascivias evagari; cum enim afflicta fuerit anima, et humiliata in conspectu Domini, tunc repropitiatur ei Deus, et tunc ad eam venit ille quem proposuit Deus propitiatorem, Christus, Jesus, Dominus et Redemptor ejus. » Compunctio enim expiat et sanctificat animam; haec autem acquiritur meditatione novissimorum et duplicis sortis, de qua vers. 8.

Ita Abbas Ammon in *Vitis Patrum*, lib. V, tit. *De compunct.*, rogatus ut diceret verbum adificationis: « Cogita, ait, quasi res in carcere, tibi que die: Vae mihi, quomodo habeo astare ante tribunal Christi, et quomodo habeo actum meorum reddere rationem? si sic semper meditatus fueris, poteris salvus esse. »

Et Abbas Elias: « Ego, ait, tres res timeo: primam, quando egressura est anima mea de corpore; secundam, quando occursurus sum Deo; tertiam, quando adversum me proferenda est sententia. »

Theophilus Archiepiscopus, moriturus dixit: « Beatus es, Abba Arsani, quia semper hanc horam ob oculos habuisti. »

Abbas Agathon, moriturus, tres dies mansit immobilis oculos apertos tenens; pulsaverunt autem eum fratres, dicentes: Abba, ubi es? et ille respondit: « In conspectu divini iudicii assisto. » Dicunt et: « Et tu times? Et ille dixit: « Interim laboravi virtute qua potui, in custodiendis mandatis Dei; sed homo sum, et nescio utrum placuerint opera mea coram Domino. » Dicunt ei

fratres: Et non confilias de operibus tuis, quia secundum Deum sint? Et dixit senex: « Non pressumo, nisi venero ante Deum; aliter enim sunt iudicia Dei, aliter hominum. » *Ibid. cap. XI De Sobrietate*.

Abbas Evagrius dixit: « Memor esto semper exitus tui, et non obliviscaris aeterni iudicii, et non erit delictum in anima tua. » *Ibid.*

Insignis quidam Abbas in eremo rigide vivens, rogatus: « Quomodo sustines laborem hunc? » respondit: « Totus labor temporis mei, quem hic sustineo, non est idoneus comparari ad unum diem tormentorum quae peccatoribus in futuro saeculo preparantur. » *Ibid. cap. vii De Patientia*.

Alius senex dixit: « In omni re increpet homo animam suam, dicendo ei: Memor esto, quoniam oportet te Deo occurrere. » *Ibid. lib. VII, cap. XXI*. Anagogice, hoc festum significabat expiationem totius mundi, et discretionem electorum a reprobis in die iudicii faciendam.

31. SABBATUM ENIM REQUIRITIS EST. — Hebraice est, *sabbatum sabbati*, sive *quies quies est*, q. d. Summa quies hoc die vobis colenda et adhibenda est; celeberrima enim festa Iudeis erant haec duo: primo, sabbatum secundo, dies hic expiationis. Unde nec in eis licebat cibos parare, quod tamen aliis festis permixtum erat, ut patet cap. XXIII, vers. 27.

32. SACERDOS QUI UNCTUS FUERIT, — q. d. Qui consecratus fuerit pontifex per unctionem capitis et manuum; haec enim unctione initiatur et consecratur ipse.

34. UT ORETIS. — Vos, o pontifices, deinceps secuturi; soli enim pontifices poterant expiare et solemniter orare hac die.

FECIT IGITUR (Moses) SICUT PRÆCEPERAT DOMINUS MOYSI. — « Moysi, » id est sibi, est hebraismus. Porro « fecit, » non celebrando festum Expiationis, ut vult Lyranus: hoc enim celebrandum erat mense septimo; haec autem gesta sunt mense primo, uti ostendi initio capituli: « fecit » ergo, id est promulgavit Moses populo hanc Dei legem de festo Expiationis, suo tempore, puta mense septimo, in Chanaan servando; hoc enim praeciperat ei Deus, vers. 2.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Præcipit Deus ut Iudaei non damni, sed sibi soli sacrificent, idque non in agro, sed tantum in tabernaculo; secundo, vers. 10, vetat eis esum sanguinis et morticini.

1. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Loquere Aaron et filiis ejus, et cunctis filiis Israel, dicens ad eos: Iste est sermo quem mandavit Dominus, dicens: 3. Homo qui libet de domo Israel, si occiderit bovem, aut ovem, sive capram, in castris vel extra castra,

4. et non obtulerit ad ostium tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit; quasi si sanguinem fuderit, sic peribit de medio populi sui. 5. Ideo sacerdoti offerre debent filii Israel hostias suas, quas occident in agro, ut sanctificentur Domino ante ostium tabernaculi testimonii, et immolent eas hostias pacificas Domino. 6. Fundetque sacerdos sanguinem super altare Domini ad ostium tabernaculi testimonii, et adolebit adipem in odorem suavitatis Domino; 7. et nequaquam ultra immolabunt hostias suas daemonibus, cum quibus fornicati sunt. Legitimum sempiternum erit illis et posteris eorum. 8. Et ad ipsos dices: Homo de domo Israel, et de advenis qui peregrinantur apud vos, qui obtulerit holocaustum sive victimam, 9. et ad ostium tabernaculi testimonii non adduxerit eam, ut offeratur Domino, interibit de populo suo. 10. Homo quilibet de domo Israel, et de advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo, 11. quia anima carnis in sanguine est: et ego dedi illum vobis, ut super altaris in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro anima piaculo sit. 12. Ideo dixi filiis Israel: Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem, nec ex advenis qui peregrinantur apud vos. 13. Homo quicumque de filiis Israel, et de advenis qui peregrinantur apud vos, si venatione, atque aucupio cepit feram vel avem, quibus vesci licitum est, fundat sanguinem ejus, et operiat illum terra. 14. Anima enim omnis carnis in sanguine est; unde dixi filiis Israel: Sanguinem universae carnis non comedebitis, quia anima carnis in sanguine est; et quicumque comederit illum, interibit. 15. Anima quae comederit morticinum, vel captum a bestia, tam de indigenis, quam de advenis, lavabit vestimenta sua, et semelipsum aqua, et contaminatus erit usque ad vespertinum: et hoc ordine mundus fiet. 16. Quod si non laverit vestimenta sua et corpus, portabit iniquitatem suam.

J. 3 et 4. HOMO QUILIBET DE DOMO ISRAEL, SI OCCIDERIT BOVEM, AUT OVEM, SIVE CAPRAM IN CASTRIS VEL EXTRA CASTRA, ET NON OBTULERIT AD OSTIUM TABERNACULI OBLATIONEM DOMINO, SANGUINIS REUS ERIT. — Aliqui hoc accipiunt de quavis occasione, non tantum ad sacrificium, sed etiam ad cibum, quasi hic jubeat Deus, ut laniones et alii privati qui maciant boves, oves et capras ad esum, ea non alibi macient, quam in tabernaculo, nec macient nisi ea prius obtulerint Domino. Id videtur velle Theodoretus, dicens pontificem Judeorum ex hac lege immolare adhuc eorum esculenta animalia (1). Verum sic pontifex vere fuisse lanio, et tabernaculum fuisse locus lanionum. Adde impossibile fuisse in tanta Judeorum multitudine, ut omnes oves, boves et caprae, quae per totam Judaeam (nam de his quo Hierosolymis ubi erat templum, oedebantur, alia erant ratio, ut dicam Deut. XII, 21) maciantur, adducerentur Hierosolymam, ibique in templo jugularentur, ac postea domum ad alias urbes reveherentur. Quare certum et clarum est hic non agi de occasione ad cibum, sed tantum ad sacrificium; agitur enim hic de immolatione victimarum, ut patet ex versu sequenti. Sensus ergo est, q. d. Quicumque immo-

(1) Ita Alliioli et Rosenmullerus. Moses, aiunt, studebat ita impoere idololatriam occultam. Finito tamen per desertum itinere, Israelitae ab hac lege soluti sunt, eisque esus carnis communis concessus est, Deuter. cap. XII, vers. 15.

laverit et sacrificaverit ovem, bovem aut capram extra tabernaculum, reus est mortis.

Dupliciter ergo sic immolans peccabat: primo, occidendo victimam si erat laicus: sic enim sacrificando usurpabat munus sacerdotale; secundo, id ipsum faciendo extra tabernaculum. Uno enim in loco sibi immolari volebat Deus, idque ad arendum periculum et suspicionem idololatriae, et ne Judaei deos Gentium in montibus, lucis et cavernis colerent. Quapropter hisce causis cessantibus aliqui viri sancti Deo inspirante extra tabernaculum immolabant, inquit S. Augustinus, Quaes. XVI. Ita fecit Manue pater Samsonis, Judic. XIII, 19; sic et Samuel, qui sacrificavit in Masphath, I Reg. VII, 9, et in Galgada, I Reg. XI, 15, et in Bethelhem, I Reg. XVI, 2; sic et David immolavit in area Ornan, II Reg. XXIV, 18; et Elias in monte Carmelo, III Reg. XVII, 23.

Allegorice, tabernaculum est Ecclesia, extra quam nullum sacrificium, aut etiam martyrium Deo placere potest. Ita Radulphus.

4. SANGUINIS REUS ERIT (q. d. Mortis reus erit, morte a iudice plectetur, si res constat; sin res lateat, a Deo punietur. Unde sequitur), QUASI SI SANGUINEM FUDERIT, SIC PERIBIT DE MEDIO POPULI SUI, — q. d. Occidetur perinde ac homicida occiditur. Ob hanc legem Israelitae bellum apparantur contra Rubenitas, qui aliud altare crexerant, Josue XXII, 12.

» IDEO (ne rei fiant sanguinis et mortis) SACR-

DOTI OFFERRE DEBENT FILII ISRAEL HOSTIAS (videt hic tantum agi de hostiis et sacrificiis, ut dixi vers. 3) SUAS, QUAS OCCIDENT IN AGRO. — Puta quas more aliarum gentium occidere et immolare solent in agro, idque non Deo, sed demonibus, ut dicitur vers. 7; vel quas alias in agro occiderent et immolarent, nisi lex haec vetaret. Id patet ex eo quod sequitur: « Ut sanctificentur (offerantur et consecrentur) Domino ante ostium tabernaculi testimonii, et immolent (non ergo jam occisus aut immolatus, sed immolari solite erant haec victimae in agro) eas hostias pacificas Domino. » Sub pacificis et holocaustis, et victimis pro peccato intelligit. Solas tamen pacificas hic nominat: nam tales vere demonibus immolabant, quia pacificae ad offerendum faciliores erant et crebriores, eo quod magna earum pars offerentibus cederet in epulum. Unde Deus ut Judaeos ad se suaque sacrificia invitet, pacificas tantum illis hic proponit et nominat.

6. FUNDET SANGUINEM SUPER ALTARE, — per circuitum altaris, ut patet cap. III, 2.

7. ET NEQUAquam IMMOLABUNT HOSTIAS SUAS DEMONIBUS, CUM QUIBUS FORNICATI SUNT. — « Demonibus, » puta a Satyris, inquit Vatablus. Hisee enim congruit vox Hebraea שַׂרְיָם *seirim*, quod a שָׂרָר *sear*, id est pilo, deducitur. Unde proprie significat eos qui pilosi sunt et hirsuti, instar hircorum; tali enim specie et forma apparebant olim daemones in sylvis, agris et montibus; et hi sunt Fauni et Satyri, quibus Gentiles ibidem sacrificabant, quod hic Judaeis prohibet Deus.

CUM QUIBUS FORNICATI SUNT, — id est, quibus adhaeserunt et sacrificaverunt.

Nota: Idololatria in Scriptura vocatur fornicatio, et idololatre dicuntur fornicari cum idolis, quia relicto Deo vero sponso suo, dant se amori et cultui alterius, videlicet demonis. Hinc patet Judaeos ante haec tempora, cum adhuc in Aegypto agerent, coluisse idola, et demonibus sacrificasse; idem patet ex Esaias cap. XVI, vers. 22 et sequentibus.

10. HOMO DE DOMO ISRAEL (homo Judaeus) ET DE ADVENIS (de Gentilibus ad judaismum conversis, sive proselytis; hi enim passim in Pentateucho vocantur advenae) QUI PEREGRINANTUR (hebraice יָגֵר *tagar*, id est qui morantur) INTER EOS (tanquam advenae et peregrini), SI COMEDERIT SANGUINEM, OBfirmabo FACIEM MEAM CONTRA ANIMAM ILLIUS, ET DISPERDAM EAM DE POPULO SUO, — scilicet occidam eum, et celeri morte puniam in hac vita, et reprobo eum in futura, ut videlicet non censeatur, nec sit in populo patris sui Abraham, nec in cetero sanctorum: sed eum inter praepitium habentes et alienigenas, inquit Isachius, ac consequenter inter improbos et damnatos constituam; sic enim e contrario dicitur Abraham congregatus ad populum suum, Genes. XXV, 8; et Isaac, Genes. XXXV, 29; et Jacob, Genes. XLVI, vers. ultimo. Vetatur hic Judaeis esus sanguinis sub poena mortis et

damnationis (ut patet ex vers. 4) ob causam quam Deus subdit dicens:

11. Quia ANIMA CARNIS IN SANGUINE EST. — Non quasi sanguis ipse sit animatus, sive informatus anima, itaque in se sit vivus et vivat: hoc enim refutant Philosophi; sed sensus est, q. d. Quia anima, et per consequens vita carnis, id est animalis, maxime consistit et conservatur in sanguine, quasi dispositione et vehiculo, eo quod sanguis pra aliis humoribus calorem naturalem, et humidum radicale ministret et foveat, atque spiritus vitales formet et suggerat: sicut enim oleum alit ignem in lampade, ita sanguis alit vitam, ait S. Augustinus, Quaes. LVII (1).

Rursum, quia sanguis visibilis significat animam invisibilem: ita idem S. Augustinus mox citandus. Sensus ergo est, q. d. Veto vobis sanguinis esum, quia vita animalis est in sanguine: volo autem ut vitam non comedatis, ne vitam alicui adimere disatis, atque ut longius vos aream a crudelitate.

Tertio, quia, ut sequitur, sanguine victimarum fit expiatio pro animabus vestris: cum ergo sanguis mihi quasi sit sacer, volo vos ob mei reverentiam omni omnino sanguine, etiam non immolatione abstinere. Vide dicta cap. III, vers. 17. Haec etiam de causa, ait Theodoretus, Quaes. XXIII, voluit Deus Judaeis esum morticinorum, eo quod sanguis ab eis non fuerit separatus; quod intellige de morticinis sponte mortuis: nam alioqui alia etiam morticina, imo omnia cadavera Judaeis fuere velita, verbi gratia, quae jugulata et occisa in agris projecta facebant, in quibus non habet locum haec ratio Theodori, cum per jugulationem sanguis eorum effusus sit.

Tropologie, sanguis est cupiditas latens, caro est vitium, quia ex cupiditate omne vitium nascitur et vivit; morticinum est opus externum inde procedens. « Sanguis, ait Radulphus, significat carnalem appetitum: Deus autem non solum quidquam, sed etiam quid appetat discernit; autem quam ergo quidquam mali externi operemur, si sanguinem sorbimus, si iniquitatem corde concepimus, mente a Deo alienati inimicitias ejus incurramus, quod est sanguinem comedere. »

(Quare prudenter Abbas ille in *Vitis Patrum*, cap. De Fornicat. « Cogitatio fornicationis, ait, fragilis est, velut papyrus. Si ergo jaletur in nobis, et non acquiescentes proficiamus illam a nobis, facile rumpitur; si ergo qui consentiunt

(1) In aliarum quoque gentium sacrificiis sanguis et anima confunduntur, ut in illis Virgilius, *Aeneid.* I, 416 seqq.

Sanguine placatis ventos, et virgine crasa.
Quem primum Ilia Danae venisset ad aras;
Scrupulis quarecudi reditus, antemque litandam
Argolica.

Ad quem locum ita Servius: Videtur esse perita praesentis Pontificis animalis hostiae mentionem foisse; nam et animam dixit, et *litare* verbo pontificis usus, pro eo quod est: sacrificiis Deo placare. »

Indet in Aegypto colunt idola.

Uno in loco facit deus sacrificium in loco sibi immolari volebat Deus, idque ad arendum periculum et suspicionem idololatriae, et ne Judaei deos Gentium in montibus, lucis et cavernis colerent.

Expiatio aliorum Sanctorum quia illi sunt immolati.

ei, non est spes salutis: illis autem qui non consentiunt, reposita est corona. » Optimum ergo remedium concupiscentiæ est, si statim ut advertis, generose eam excutias, et mentem oculosque alio divertas. Hinc vero dixit Abbas Hyperichius: « Sicut leo terribilis est onagris, sic monachus probatus cogitationibus concupiscentiæ. »

Cor. 13.
An Jc-
dri can-
bus us-
sunt in
venatio-
ne?

13. SI VENATIONE ATQUE ACCUPIO CEPERIT FERAM VEL AVEM. — Non videntur Judæi, inquit Abulensis, canibus venati, quia si canes in venatione occidissent aut lacerassent feram, illa non potuisset comedi, juxta legem *Exodi* xxii, vers. ult.: venati ergo sunt retibus, fossis, lanceis, sagittis. Verum hoc de canibus non videtur verum; nam lex illa *Exodi* xxii non loquitur de canibus, sed de bestiis agri (id est feris), uti habet Chaldaeus, Septuaginta et Voster. Captum ergo et laniatum a fera comedere non poterant Judæi; poterant tamen comedere captum a cane.

14. ANIMA ENIM OMNIS CARNIS IN SANGUINE EST. — Hebraice, *anima omnis carnis est sanguis ejus*, non quod proprie anima sit ipse sanguis, uti voluerunt nonnulli Philosophi, teste Aristotele, lib. I *De Anima*; sed causaliter et concomitantur hoc accipi debet, q. d. Vita omnis carnis causatur, sustentatur et declaratur per sanguinem. Unde sequitur in Hebræo, *sanguis est* (reputatur) *pro anima*, ut si illum tollas, tollas et animam et vitam. Audi S. Augustinum, lib. I *Contra adv. legis et Proph.* cap. vi: « Sie, ait, dictum est: Anima omnis carnis est sanguis, quomodo dictum est: Petra erat Christus, scilicet non quia hoc erat, sed quia hoc significabatur: non autem frustra lex animam voluit significare per sanguinem, rem scilicet invisibilem, per rem visibilem, quia sanguis per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro corpore plus cæteris humoribus principatur: ita ut ubicunque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse procedat: ita quoque anima, quia omnibus quibus constamus invisibiliter prævalet, illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus visibiliter prævalet. » Adde ex sanguine fieri spiritus Vitales et animales, ut docent medici. Sanguis ergo spiritui servit, spiritus sensibus, sensus rationi.

15. ANIMA QUÆ COMEDERIT MORTICINUM (per se mortuum), VEL CAPTUM A BESTIA — a fera aliqua disceptum et prægustatum: ita enim verit Noster, Septuaginta et Chaldaea, *Exod.* xxii, 31. Sed quia ordinarie id quod captum feræ, hoc disceptant et comedunt, hinc idem est captum a bestia, quod a bestia disceptum et prægustatum.

LAVABIT VESTIMENTA SUA, — si ignorans tale quid comederit (nam si sciens comedisset, gravior mulctatus fuisset); insuper offerret sacrificium prescriptum cap. iv, vers. 27.

ET HOC ORDINE MUNDUS FIET. — Hebraice, *et mundus erit*, factis scilicet hisce ceremoniis quas hic prescripsi.

16. QUOD SI NON LAVERIT VESTIMENTA SUA, VEL

CORPUS, PORTABIT INQUITATEM SUAM, — id est, penas iniquitatis et inobediendiæ suæ feret, et dabit, et si quidem omiserit hanc sui expiationem, per oblivionem, offerret sacrificium sancitum cap. v, vers. 2; atque hinc dicitur Deus peccatum transferre in victimam, cum penam peccati condonati offerenti, eamque in victimam transfert: sin sciens omiserit, graviter peccavit, nec sacrificio expiabitur, sed penitentia et satisfactione Deo facta.

Tropologice, bestię sunt demones et homines ferinis moribus, a cultu pietatis extranei. Capti a bestia sunt ii, qui ab illis sunt decepti et impulsivi ad peccatum. Tales non sunt comedendi, id est imitandi, sed arguendi; si comedere, id est imitari, quem contigerit, hic lavet vestes et carnem, id est, per penitentiam conversationem purget ab opere, et conscientiam a prava voluntate; atque immundus erit usque ad vesperam, quia, donec estus tentationis deferuerit, plenam sui emundationem obtinere non potest: si non laverit se et corroserit, penam, quam promeruit, non evadet. Ita Raderupus.

Prudenter dixit Abbas ille in *Vitis Patrum*, tractatu *De Sobrietate*, quod tres sint præcursores Sathanæ, scilicet oblitio, negligentia et concupiscentia. « Etenim, ait, si oblitio venerit, generat negligentiam; de negligentia vero concupiscentia nascitur; de concupiscentia vero corrumpitur homo. Si enim ita est sobria mens, ut oblivionem respuat, ad negligentiam non venit; et si non neglexerit, concupiscentiam non recipit; si vero concupiscentiam non recipit, nunquam cadet opulante gratia Christi. » Et Abbas Achilles rogatus: « Quomodo adversum nos pugnant demones? » Respondit: « Per voluntates nostras: nam ligna sunt anime; securis, diabolus; manubrium, voluntas nostra est. Per malas ergo voluntates nostras incidimur. » Abbas vero Pimenius: « Demones, ait, nobiscum non pugnant, quia voluntates eorum facimus; sed nostræ nobis voluntates demones facti sunt, et tribulant nos. » Ibidem lib. VII, cap. xxv.

Verissimum enim est illud S. Ambrosii, *De Vita beata*: « Non est quod cuiquam nostram ascribamus erumnam, nisi voluntati. Voluntarium sibi militem eligit Christus: voluntarium sibi servum diabolus auctionatur. Neminem Jugo servitutis astrictum possidet, nisi se ei prius peccatorum ere vendiderit. »

Nota: Apte diabolus vocatur bestia et fera; nam primo, ut S. Petrus ait: « Ipse quasi leo rugiens circuit, quaerens quem devoret; » secundo, quia, ut ait S. Basilius, sicut pardalis in hominem ita furit, ut, si vel ejus imaginem pictam videat, eam conperat et dilaceret: ita diabolus, cum Deo, quem odit, nocere non possit, ejus imaginem, scilicet hominem, insectatur. Tertio, auctor *De Simplicitate Prælatorum*, apud S. Cyprianum: « Diabolus, ait, dictus est serpens, quia cum laenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens

oculis accessibus serpit (unde et serpentis nomen accepit), ea est ejus astutia, ea est circumveniendi hominis caeca et laboriosa fallacia, ut asserere videatur noclem pro die, venenum pro salute, desperationem sub obtentu spei, veridiam sub pretextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi; ut dum verisimilia mentitur, veritatem subtilitate frustreret. Nam transfignatur se in angelum lucis. »

Quarto, S. Martinus, teste Sulpitio in ejus *Vita*, « Cordatensem diocesim visitaturus profectus, cum discipulis, vidit mergulos in flumine piscari, piscium prædam sequi, et rapacem ingluviem assiduis urgere capturis. Tum dixit: Forma hæc demonum est, qui insidiantur incautis, capiunt nescientes, captos devorant, exsaturari non queunt devoratis. »

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prescribuntur gradus consanguinitatis et affinitatis, in quibus matrimonium contrahere non licet. Primo ergo, in gradibus consanguinitatis, vetat matrimonium et copulam cum patre et matre, vers. 7; cum nocera, vers. 8; cum sorore, vers. 9; cum nepte, vers. 10; cum sorore privigna, vers. 11; cum amita et matertera, vers. 12 et 13. Secundo, in gradibus affinitatis vetat matrimonium et copulam cum uxore patris, vers. 14; cum nuru, vers. 15; cum uxore fratris, vers. 16; cum filia et nepte privigna, vers. 17; cum sorore uxoris, vers. 18. Tertio, vers. 20, vetat adulterium, sodomitiam, bestialitatem, et ne semen suum offerant Moloch, uti fecerunt Chanaanæ, quos prævide Deus terra sua se expulsurum minatur.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Ego Dominus Deus vester; 3. juxta consuetudinem terræ Ægypti, in qua habitastis, non facietis; et juxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agietis, nec in legitimis eorum ambulabitis. 4. Facielis judicium meum, et præcepta mea servabitis, et ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus vester. 5. Custodite leges meas atque judicium, quæ faciens homo, vivet in eis. Ego Dominus. 6. Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus. Ego Dominus. 7. Turpitudinem patris tui, et turpitudinem matris tuæ non discooperies: mater tua est, non revelabis turpitudinem ejus. 8. Turpitudinem uxoris patris tui non discooperies: turpitudinem enim patris tui est. 9. Turpitudinem sororis tuæ ex patre sive ex matre, quæ domi vel filia genita est, non revelabis. 10. Turpitudinem filię filii tui vel neptis ex filia non revelabis: quia turpitudinis tua est. 11. Turpitudinem filię uxoris patris tui, quam peperit patri tuo, et est soror tua, non revelabis. 12. Turpitudinem sororis patris tui non discooperies: quia caro est patris tui. 13. Turpitudinem sororis matris tuæ non revelabis, eo quod caro sit matris tuæ. 14. Turpitudinem patri tui non revelabis, nec accedes ad uxorem ejus, quæ tibi affinitate conjungitur. 15. Turpitudinem nurus tuæ non revelabis, quia uxor filii tui est, nec discooperies ignominiam ejus. 16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis, quia turpitudinis fratris tui est. 17. Turpitudinem uxoris tuæ, et filię ejus non revelabis. Filiam filii ejus et filiam filię illius non sumes, ut reveles ignominiam ejus: quia caro illius sunt, et talis coitus incestus est. 18. Sororem uxoris tuæ in pelliculam illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente. 19. Ad mulierem quæ patitur menstrua, non accedes, nec revelabis fœditatem ejus. 20. Cum uxore proximi tui non coibis, nec seminis commixtionem maculaberis. 21. Je semine tuo non dabis, ut consecreris idolo Moloch, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. 22. Cum masculo non commiscearis coitu femineo, quia abominatio est. 23. Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec miscabitur ei, quia scelus est. 24. Nec polluamini in omnibus his, quibus contaminatæ sunt universæ gentes, quas ego ejiciam ante conspectum vestrum, 25. et quibus polluta est terra: cujus ego scelera visitabo, ut evomat habitatores

quod civibus erat charissimum, uti sponsam, vel infantem speciosum: ea de causa indignam tam truculentum Deum perosi, Christi fidem obvisulis sunt amplexi, ut P. Antonio Mendozio Provincialis Societatis nostrae, Mechoacani proceres testati sunt. Discite hic crudelitatem demonis, qui pro suis exiguis donis quæ suis largitur, tam perfidos, calamitosos et funestas sibi deposuit victimas. idem hodie experiantur sage, imo peccatores omnes, qui pro vili voluptate animam suam diabolo vendunt ad æterna tormenta.

Audi ex adverso pietatem et benignitatem Constantini Imperatoris, qui lepra percussus, cum consilio quorundam, puerulorum sanguine lavandus esset, audiens matres ejulantes, et causa tanti luctus cognita, illaerymas dixit: « Romani imperii dignitas et amplitudo fontem et radicem habet veram pietatem. Itaque igitur ea me provenisse ostendam, valetudinem meam innocentium puerorum vite posthabeo. » Ita Nicephorus, lib. VII *Historiarum*, cap. xxxiv. Hinc Deus illi rependit sanitatem per baptismum, tantumque imperii decus et gloriam.

Tropologice, Moloch semen suum dant, qui boni aliquid operantur vanæ laudis, vel honoris terreni acquirendi gratia, inquit Radulphus.

Longe verius semen suum dant Moloch, qui proles suas demoni devovent, qui eas in hæresi, libidinibus, rapinis aliisque peccatis educant.

Sed cui? Moloch, id est, regi crudelissimo, tyranno maximo, scilicet diabolo. « Injustum est, ait S. Gregorius, servire diabolo, qui nullo placatur obsequio. » Et S. Augustinus, *sermone 4*: « Quid, ait, pravius? quid malignius? quidve nostro adversario nequius? qui posuit in celo bellum, in paradiso fraudem, odium inter primos fratres, et in omni opere nostro zizaniam seminavit. Nam in comestione posuit gulam, in generatione luxuriam, in exercitatione ignaviam, in conversatione invidiam, in gubernatione avaritiam, in correptione iram, in præsulatu sive dominatione superbiam. In corde posuit cogitationes malas, in ore locutiones falsas, in membris operationes iniquas: in vigilando movet ad prava opera, in dormiendo ad somnia turpia. Letos movet ad dissolutionem, tristes autem ad desperationem. Sed ut brevis loquar, omnia mala mundi ejus pravitate sunt commissa. » Hinc est ignis concupiscentiarum, quo suos hic Moloch adurit, ut eos secum igne gehennæ comburat.

NEC FOLLIS NOBIS DEI TUI. — Hoc enim mihi meoque nominis esset dedecori, si me relicto, vel in mei injuriam colesset idola, et maxime Moloch tam infami cultu.

23. CUM OMNI PECORE NON COIBIS, — *q. d.* Cum nullo pecore coibis. Nota: *omnis non idem est quod nullus*, etiam juxta regulas æquipollentiarum apud nostros Dialecticos. Secus est *non omnis*: hoc enim apud Dialecticos idem est quod

aliquis non; apud Hebræos vero sæpe idem est quod *nullus*. Unde sequitur:

24. NEC POLLUAMINI IN OMNIBUS HIS, — id est, in *vers. 24.* nullo eorum pollutamini.

25. QUIBUS POLLUTA EST TERRA. — Hinc discite *vers. 25.* vitia, præsertim enormia, esse tam horrenda et putida, ut non tantum ipsos peccatores pollutant, sed et terram in qua ipsi habitant, hæc infamia aspergant, ut a sceleratissimis incolis scelerata ipsa et polluta vocetur.

Curus (scilicet terræ, id est *quorum*, scilicet in terra ista habitantium) EGO SCELERA VISITABO, — id est puniam; est metonymia. Terra enim, quæ immediate ante proprie capiebatur, hic metonymice pro terræ incolis capitur. Ita S. Augustinus, *Questione LVIII*.

26. TAM INDIGENA QUAM COLONUS. — « Colonus » *vers. 26.* vocatur hic incola, qui in Hebræorum coloniâ et legem circumcidendis, *vers. 23*, de coma in rotundum non attendenda, de non radenda barba, *vers. 27*, de non incidenda carne, *vers. 28*.

28. CAVE RE ERGO NE ET VOS SIMILITER EVOMAT, *vers. 28.* CUM PARIÀ FECERITIS, SICUT EVOMUIT GENTEM QUÆ FUIT ANTE VOS. — Nota *q. d.* Cum Deus Chananeos sua terra per Hebræos expulit, etiam ipsa terra quasi gaudens et probans, neque refrens, sed dimittens eos, quodammodo ejecit ipsos. Loquitur de futuro quasi de præterito propheticè: « evomit, » id est, cerio et brevi evomet. Rursus est hic metaphora Hebræa, qua ad majorem emphasin, *vita* et actio animalis tribuitur rei inanimæ.

Simili tropo dicitur terra gemere, clamare, irasci et expetere vindictam, ut: « Excandescent in illos (reprobos) aqua maris, » *Sapient. cap. v.* « Omnis creatura ingemiscit et parit usque adhuc, » *Item. viii.* Hoc enim tropo vult significare Scriptura enormitatem criminum, quod scilicet ipsæ creature irrationales suo creatori semper obedientes, et pro illo pugnantes detestentur peccatores tales, eosque terra quasi evomat, cum illi expelluntur ab ea: detestentur, inquam, detestatione et appetitu naturali, quo in ordinem suum, totiusque universi, ac Dei voluntatem implendam ferunt, atque avversantur ea quæ sunt his contraria: idem facturo appetitu rationali, eum haberent. Scelera ergo Chananeorum caus fuerunt, cur ipsi ab Hebræis possessione sua dæ pulsati sunt.

Ubi nota scelera hæc Chananeorum fuisse adulteria, idololatrias, sodomias, bestialitates, etc. de quibus *vers. 20* et seq., potius quam connubia cum nephibus, affinis et cognatis, superius recensita; quia hæc jure nature non erant irrita, sed tantum habebant indecentiam et inverecundiam quendam, ob quam videntur tantum venialia fuisse peccata: quod enim jam sint mortalia, quodque irritent matrimonium, id habent ex jure positivo humano. Ita Cajetanus, Bellarminus et Sanchez, tom. II *De Matr. lib. VII, Quest. LII*. Hujus expulsionis Chananeorum aliam quoque

Terra evomit Chananeos, Quomodo?

Putat S. causam dant S. Augustinus, *serm. 103 De Temp.*, Anthonius Cananæos expulisse divisione orbis cessisse Sem ejusque posteris; sed Chananeos, posteros Cham, vi nepotes Sem inde expulsisse, ac proinde jure a Deo Hebræis, nepotibus Sem, eam restitutam esse, hujus rei argu-

mentum esse, quod Melchisedech, qui vel Sem fuit, vel ex Sem natus, in Chananea habitavit. Vetus Chananeam in sortitione orbis cessisse Chananeis, non Senitis, ostendit cap. IX et X *Genes.* Rursus, Melchisedech non fuisse Sem, vel Semitam, sed potius ex Cham et Chanaan prognatum, ostendit *Genes. XIV*.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sanctiuntur promissæ præcepta quædam moralia et ceremonialia, partim ante recensita, partim nova. quale est de non serendo agro diverso semine, de veste ex lana et lino non induenda, *vers. 19*, de præputis arborum circumcidendis, *vers. 23*, de coma in rotundum non attendenda, de non radenda barba, *vers. 27*, de non incidenda carne, *vers. 28*.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 2. Loquere ad omnem cœtum filiorum Israel, et dices ad eos: Sancti estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus vester. 3. Unusqueque patrem suum et matrem suam timeat. Sabbata mea custodite. Ego Dominus Deus vester. 4. Nolite converti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis. Ego Dominus Deus vester. 5. Si immolaveritis hostiam pacificorum Domino, ut sit placabilis: 6. eo die quo fuerit immolata, comedetis eam, et die altero; quidquid autem residuum fuerit in diem tertium, igne comburetis. 7. Si quis post biduum comederit ex ea, profanus erit et impietatis reus, 8. portabitque iniquitatem suam, quia sanctum Domini pollutit, et peribit anima illa de populo suo. 9. Cum messueris segetes terræ tuæ, non tondebis usque ad solum superficiem terræ, nec remanentes spicas colliges. 10. Neque in vinea tua racemos et grana decidentia congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus vester. 11. Non facietis furtum. Non mentimini, nec decipiet unusquisque proximum suum. 12. Non perjurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui. Ego Dominus. 13. Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane. 14. Non maledices surdo, nec coram cæco ponēs offendiculum; sed timebis Dominum Deum tuum, quia ego sum Dominus. 15. Non facies quod iniquum est, nec injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo. 16. Non eris criminator, nec susurro in populo. Non stabis contra sanguinem proximi tui. Ego Dominus. 17. Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum. 18. Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum. Diliges amicum tuum sicut teipsum. Ego Dominus. 19. Leges meas custodite. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animalibus. Agrum tuum non seres diverso semine. Veste, quæ ex duobus texta est, non indueris. 20. Homo si dormierit cum muliere coitu seminis, quæ sit ancilla etiam nubilus, et tamen pretio non redempta, nec libertate donata: vapulabunt ambo, et non morientur, quia non fuit libera; 21. pro delicto autem suo offeret Domino ad ostium tabernaculi testimonium arietem; 22. orabitque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus coram Domino, et reprobabitur ei, dimitteturque peccatum. 23. Quando ingressi fueritis terram, et plantaveritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum: poma, quæ germinant, immunda erunt vobis, nec edetis ex eis. 24. Quarto autem anno omnis fructus eorum sanctificabitur laudabilis Domino. 25. Quinto autem anno comedetis fructus, congregantes